

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Status

Julen 1970

Bjørn Sørensen

Status

(Utkommer med tio nummer per år)

Nr 10 • 1970

Ansvarig utgivare: EINAR HILLER

Redaktör: ERIK RANSEMAR

Ägare: RIKSFÖRBUNDET
FÖR HJÄRT- OCH LUNGSJUKA

David Bagares Gata 3, Box 3196,
103 63 Stockholm 3

Postgiro 95 00 11

Tel. 08/20 09 23, 20 09 24 (Växel)

Prenumerationspris:
Helår 20:—, halvår 11:—

Innehåll

Sture Stamming: Vila och frisk luft	4
Gunnar Erkner: Linoleumsnitt	11
Pär Wistrand: Dammyggaren	12
Gunnar Erkner: Linoleumsnitt	15
Sven O Bergkvist: Hekla i skönhet och vrede	16
Gunnar Erkner: Bilder från Ångermanland	18
Sven O Bergkvist: Försäkringstagaren	20
Ulf Stark: Hur skall det gå för familjen Gustafson?	22
Julbildkryss	23
Osynligt handikapp	26
Sture Wahlström: Från mörkläda till bildknäpperi	27
Erik Ransemar: En bok om livet	30
Astrid Pettersson: När Sverige var uland	32
Halvdan Renling: Svarte Petter	34

OMSLAG: Sven Björnson

Kontrollmärke
lagligen skyddat

Kanske ett farväl

Man kanske inte skall vara vemodig i juletider? Eller är det en av de många vanföreställningar vi går och dras med, vi välståndsmänniskor? Jag kan inte låta bli att skriva dessa rader som om det vore sorgerader. Jag har ändå inga traditioner som redaktör att försvara men jag har många år som läsare av Status Jul att minnas: sanatorierår, konvalescentår, utlandsår, hemmajular. Kanske är det sista året vi kan ge ut ett julnummer av Status. Inför de ekonomiska realiteterna måste vi böja oss. Den trettiofjärde årgången av Status slutar i alla fall med ett julnummer som vi försökt ge så mycket läsning som möjligt. Vi har inte väjt för att servera dagens verklighet och nutidsmänniskornas problem. Och varför skulle vi göra det? Varför skulle just julemen vara verklighetsflyktens tidpunkt? Skulle ni inte tycka om det så skriv och tala om det till mig? Eftersom det är jul hoppas jag ni skriver med stilla vördsamhet. Ni är välkomna att se vad läsarna har för synpunkter i de övriga numren av Status.

Så till sist önskar jag er alla en god jul och ett gott nytt år från Riksförbundet för hjärt- och lungsjuka och från tidsskriften Status.

ERIK RANSEMAR

Det fanns en tid då varje län hade ett eget sanatorium. Därutöver fanns flera tbc-anstalter av rikskaraktär, de s. k. jubileums-sanatorierna, lungkliniker och liknande inrättningar. Samtidigt hade många kommuner egna tbc-avdelningar på sina ålderdomshem. Till allt detta kom länssanatoriernas annex, undangömda anhalter ute i periferien, samt en lång rad privatsanatorier, en sorts finare vilohem för bättre bemedlade.

Flertalet svenska sanatorier blev cirka 50 år gamla. Tillkomna i seklets början hade de sin blomstringstid mellan de två världskrigen, för att sedan omkring 50-talet sakteligen tyna bort. Några av dem finns alltjämt kvar, de övriga har försvunnit eller byggts om för andra ändamål.

Trots byggkonstens särart i skilda provinser, olika tänkesätt i olika landskapsområden, hade sanatorierna många gemensamma drag. Isynnerhet läns- och jubileumssanatorierna.

Skrivaren av dessa rader har i olika sammanhang träffat lungsjuka från så gott som hela landet. Helt naturligt har samtalen då kommit in på vårdfrågor, lokaliteter och liknande företeelser. Det har jämförts och diskuterats. Bilder har plockats fram, synats och kommenterats. Och visst fanns det skillnader, men mer likheter ändå. I vissa fall var dessa likheter så särpräglade, att man frestades misstänka de olika lä-

nen, för att ha lånat både ritningar och situationsplaner av varandra.

En beskrivning av ett dåtida sanatorium kan därför utgöra en beskrivning av dem alla. Inte i detalj kanske — men i stora drag.

"Långt från lador och hus"

En av de mera genomgående likheterna var läget, placeringen. Nästan alla sanatorierna var förlagda i skogen, "långt bort från lador och hus". — Barrskogsluft är bra läkemedel för lungsjuka, menade landstingsgubbarna, när sanatoriebygget kom på tal. Bakom deras ivriga omtankar doldes kanske ett annat, betydligt starkare argument; de lungsjuka skulle isoleras, bärarna av de farliga bacillerna skulle inringas, inhägnas, ju längre bort från allfartsvägen desto bättre.

Från ett län berättas det att sanatoriebygget blev förhalat i hela sex år, just på grund av placeringen. I andra sammanhang slogs kommunerna om alla länsunderstödda inrättningar. Tillkomsten av sådana betydde alltid ett litet uppsving för bygden, samtidigt en fortlöpande inkomstkälla av inte oväsentligt mått. Ifråga om länets sanatorium var det tvärtom. Ingen kommun ville hysa det inom sina gränser. Nej, sjukdom och elände hade man nog av ändå. Och även om de lungsjuka skulle hållas strängt isolerade, så måste de ju nån gång färdas genom kommunen,

sitta i järnvägsstationens väntsal, kanske t. o. m. besöka handelsbon och andra gemensamma platser. Nej tack, sånt ville man inte vara med om.

En ö för lungsjotare

Om tanken på "utskrivning" fanns med i de ursprungliga kalkylerna är väl inte helt säkert. Förut hade alla lungsjotare legat och dött hemma. Nu skulle "det allmänna" ordna lokaliteter för alla stadier. Här skulle finnas allmän sal, isoleringsrum samt ett väl tilltaget bårhus. Till och med egna kyrkogårdar lär ha diskuterats en gång i tiden, och varför inte — suset i en tallkrona kan vara lika skönt som i avlövade lindar.

Något av den tankegången inryms i historien om riksdagsmannen. Hur mycket av den som bär verklighetens grund har vi aldrig riktigt kunnat utrona. Här ska bara återges historien, ordagrant så som den berättats, om och omigen på svenska sanatoriesalar:

"I en motion till Sveriges riksdag hade en riksdagsman föreslagit att regeringen borde förvärva en stor ö utanför den svenska kusten. På ön skulle uppföras ett stort sanatorium, gemensamt för hela riket. Till denna ö skulle sedan alla lungsjotare överskep-pas. Tbc-ön skulle bli ett litet rike för sig själv, där varken präst, klockare eller barnmorska skulle saknas. Någon båt skulle öbefolkningen däremot inte

ha tillgång till. Den som en gång satt sin fot på ön skulle stanna där livet ut. Sanatoriefärjan skulle regelbundet an- göra ön, frakta dit folk och livsförnö- denheter, men alltid gå i barlast till- baka.”

Med tiden fick denna historia en fortsättning, en följdverkan som dess upphovsman aldrig kunnat drömma om. Men om detta ska vi berätta en annan gång.

På behörigt avstånd låg över- läkarens villa

Läget, barrskogens sus, var emellertid inte det enda som förenade landets sa- natorier. Även i arkitekturen fanns många likheter, både yttre och inre. Här fanns manliga och kvinnliga av- delningar, korridorer, matsal, dagrum och ligghallar. Sjuksalar och ligghallar var som regel vända åt söder. Centralt i byggnadens mitt fanns läkaremottag- ning, matsal och övriga gemensamma utrymmen.

På behörigt avstånd från huvud- byggnaden låg överläkarens villa och övriga personalbostäder. På baksidan, lite i skymundan, fanns maskinhus med hög skorsten, bårhus och förråds- byggnader.

Sanatoriegrisar och gårdshästar

På de flesta länssanatorium fanns ock- så svinhus. Matavfallet var alldeles för dyrbart för att kastas på tippen. Och eftersom ingen bonde i världen ville mata sina grisar med sånt som kom från ett sanatorium blev egen svinupp- födning enda utvägen. En del sanato- rier höll t. o. m. modersuggor. Deras förehavanden, friarresor, nedkomst, m. m. följdes alltid med stort intresse. Liksom gårdshästen och sanatoriekat- ten hade suggorna namn, ibland både för- och efternamn. Man talade om ”Sofia”, ”Grållan” och ”Juliana” som om de varit gamla bekanta.

Kosten för dessa sanatoriegrisar kunde variera ganska så betänkligt. Dagar när patienterna haft kokt torsk till middag fick grisarna sig ett riktigt skrovmål. Var det däremot köttbullar på matsedeln, så stod de stackars svi- nen och skrek hela eftermiddagen av hunger. Att deras fläsk därigenom blev randigt och fint var väl ingen som re- flekterade på när den dagen var inne.

Riket i skogen

Som ett litet rike för sig själv i skogen låg dessa byggnader. Ett rike med kung, regering och en mängd hostande undersåtar. Rikets överhet represente-

rades av överläkaren. Efter honom följde underläkare, sköterskor, biträ- den, övrig personal och till sist patien- terna.

Visserligen fanns vissa gemensamma regler för landets sanatorier, men varje överläkare var ändå suverän, kanske med större självständighet än någon annanstans inom den svenska sjukvår- den. Hans personliga sinne- lag och egenskaper var ofta av stor betydelse, ja, rent av normgivande för hela om- givningen.

Det fanns sanatorier med benhård disciplin, andra där friheten knappt kände några gränser. Som exempel kan vi nämna permissionsförfarandet. När patienterna efter en tid började pigga till, kom helt naturligt funde- ringarna på hembesök. Man ville ha permission, resa hem och hälsa på sina anhöriga. På en del sanatorier mötte detta inga svårigheter, på andra ställen kunde patienterna få ligga år utan att få så mycket som en timma.

Personalen

Överläkaren stannade som regel på sin post till uppnådd pensionsålder. Un- derläkarna däremot var flyttfåglar, som kom och gick med korta intervaller. För dem var sanatorietiden något nödvändigt ont, en anhalt på vägen till andra, kanske större uppgifter.

Så var det sköterskorna, en omdis- kuterad grupp, plikttrogna sina kall — trotjänarinnor. På sanatorier med en viljestark överläkare var deras makt tämligen kringskuren. Men det kunde också vara tvärtom, platser där de av- görande besluten fattades kring en kopp kaffe på sköterskerummet, för att sedan effektueras under rondens följande dag.

Biträdena var oftast f. d. patienter, flickor, som efter en tids sanatorievis- telse flyttade över från sjuksalen till personalavdelningen. Deras uppgift var mer grovarbete än sjukvård. Städ- da, bädda, bära mat och tömma spott- koppar. De var ”du” med patienterna, förtrogna med deras sorger och gläd- jeämnen, stundom också nyhetsför- medlare för livet utanför. Biträdena var ju i den lyckliga belägenheten att de kunde åka till stan eller dansbanan utan att behöva be om lov.

Entusiasmen blev resignation

Alla ovannämnda attityder härrör sig från forna tiders sanatorieliv, långt in- nan de revolutionerande medicinerna var upptäckta.

Mycket från denna tid kan givetvis kritiserars, men också förstås och be- römmas. Man kan förstå den unge överläkaren, när han full av entusiasm gör entré i sitt rike. Efter bara några månader måste han förnimma trycket av vanmakt och hopplöshet.

Allt han kunde göra var att konsta- tera sjukdomens förlopp. För att bota den hade han inga som helst möjlig- heter eller resurser. Enda botemedlet var vila och frisk luft. För att peka på en sjuksäng, för att öppna ett fönster hade han försakat många slitsamma år med medicinska studier. — ”Här står jag nu och kan inget.”

Första tiden engagerade han sig kan- ske för varje enskilt fall. Uppmuntrade den mest hopplöse, talade tröstens ord till hans anhöriga. Med maktlösheten som ständig följeslagare skedde kanske med tiden en förändring. Efter några hundra likalydande dödsattester var kanhända den ivrigaste entusiasmen borta. Resignationen fick inte synas utåt, men den fanns där i alla fall, in- nesluten i sitt skal.

De levde ständigt i samma miljö

Sköterskornas situation var nästan ännu hopplösare. Överläkaren hade sin familj, sin egen villa, ett visst avstånd mellan arbete och fritid. Sköterskorna däremot levde i samma miljö både dag och natt.

Sina rum hade de merendels inne på själva sjukavdelningen, vägg i vägg med de hostande patienterna. För att komma till rummen måste man passera sjukhuskorridoren, en allmän plats, livligt trafikerad av pyjamasklädda sjuklingar, ibland också av rullande transportmedel, lastade med bäcken, spottkoppar och halvfyllda urinflaskor. Att släkt, vänner och bekanta inte pre- cis köade utanför dessa dörrar är för- ståeligt även om besöket gällde en frisk människa — en sköterska.

Så fick dessa trotjänarinnor med åren ett drag av ensamhet kring sina kinder. Avvikelser fanns väl här som överallt annanstans i världen, men för många äldre sanatoriesköterskor var musselskalet nära, ett rum att gömma sig i för omvärldens ögon.

Stigarna runt slottet

Runt detta lilla rike av hus och män- niskoöden stod så den täta barrskogen. En skog med upptrampade stigar i alla riktningar. Här fanns ”Storrundan”, ”Lillrundan”, ”Utsikten”, ”Torpet”, ”Stora tallen” och många andra namn- givna utflyktsmål.

På en del sanatorier fanns också skjutbanor. Här utspelades mästerskapstävlingar, där inte minst lagtävlingarna tilldrog sig starkt intresse. Man var ju alltid på avdelningens sida. Bilden är från Hässleby sanatorium någon gång i början av 50-talet.

Förälskade par gick sina stigar — kanske ibland obanade. Kortspelarna hade sitt tillhåll under någon yvig gran, smygrökarna sin gömma. Alla var ute på olovliga vägar. Kärlek, kortspel och rökning var strängeligen förbjudet, och kunde ”i svårare fall straffas med omedelbar utskrivning”. Men det förbjudna har i alla tider smakat bäst — även på sanatorier.

En riktig väg ledde också ut mellan träden. Det var på den man kommit en gång, hostande och feberhet, i baksätet på en taxibil. Samma väg ledde också tillbaka — frågan var bara när och hur den ledde tillbaka.

Nöjesplatsen

Närmast sanatoriebyggnaden fanns en öppning i skogen. Här fanns gräs och grusgångar, rabatter och blommor. Här fanns också en flaggstång med en talja i toppen, som gnisslade varje gång någon i kungahuset råkade ha namnsdag.

Lite längre ut mot skogsbrynet låg sanatoriets nöjesplats. Från början fanns kanske bara en krocketbana, en avplanad ruta mellan träden. Under regnfria sommardagar blev denna ruta en given samlingsplats. Här utkämpades många både heta och dråpliga dustar. Krocket ansågs som en lagom an-

strängande sport, för den som samtidigt skulle vila.

Oftast var flera par igång samtidigt. Trängseln var stor och tävlingslusten var det inget fel. De som inte fick plats satt bänkade runt banan och hejade på sina supporters. En del patienter blev med tiden mycket skickliga krocketspelare, några rent av elitspelare, som säkerligen skulle hävdats sig väl även i större sammanhang.

På en del sanatorier fanns också golf- och skjutbana, dyrbara anläggningar, som patientföreningarna själva byggt upp och bekostat. Golfbanorna var oftast mycket vackert utsmyckade med blommor och färggranna figurer. De olika hindren var lokalt utformade, allt efter rådande terrängförhållande och banbyggarnas uppfinningsrikedom.

Golfen var en precisionssport där skickligheten var det enda avgörande. På en tavla invid första banan fanns banrekordet noterat. Allt eftersom spelskickligheten ökade pressades rekordet undan för undan. Till slut fordrades nästan ”spik” på samtliga banor för att komma med i rekordtabellen.

Patientföreningarna en maktfaktor

Bakom nöjesfältets tillkomst, liksom i många andra initiativ, stod sanatoriets patientförening. Som i allt föreningsliv var den starkt beroende av medlemmarnas aktivitet. Oftast utgjorde den en auktoritet, en stimulerande faktor i sanatorielivet.

Under årens lopp hann föreningen

Patientföreningarna stod för en mångsidig medlemsaktivitet. När det fanns gott om talanger blev det revydags. Då odlades satiren och det krävdes ibland ganska hårt skinn hos de mäktige och styrande i sanatorievärlden för att komma ifrån kvällen utan prestigeförlust. Även de här bilderna är från Hässleby sanatorium. Årtal 1952—1954.

På många sanatorier firade man sin egen Första Maj. Då demonstrerade man, inte mot samhällets orättvisor, för det var inte stor idé. Samhällets representanter kom ju aldrig och såg demonstrationerna. Man demonstrerade mot det som man tyckte borde bli bättre i den

egna lilla världen — sanatoriets. Bilden till vänster ovan och bilden nederst är från en Första Maj på Hässleby sanatorium. På bilden till höger är det midsommarafton år 1952. Då vågade man sig på att dansa så länge orken varade.

samla en hel del inventarier. Som regel ägde man sanatoriets centralradioanläggning, med tillhörande ledningar och hörlurar vid varje sjuksäng. Likaså inredning och lager i föreningens egen butik, viss biografutrustning samt sällskapsspel av olika slag: schack, curling, chinaspel, fia, ja ibland t. o. m. biljard.

På regelbundna möten valdes olika funktionärer, styrelseledamöter, nöjeskommitté, handelsman, radioman osv. Även i sanatoriets bibliotek var föreningen engagerad. På nöjesfronten ordnades teater- och bioföreläsningar, olika artistuppträden, föreläsningar m. m.

Varje år hölls stora mästerskapstävlingar i de olika sportgrenarna. Täv-

lingarna arrangerades som små inhemska olympiader, med kvalificeringar, kvarts- och semifinaler. Finaldagen slutligen blev oftast en festlig tillställning med skämttävlingar, musik, finaler, direktsändning i lokalradion samt prisutdelning. Säkerligen finns ute i landet många undanstoppade pokaler med den hedervärda inskriptionen: "1:a pris i krocket", "Mästare i Fia", osv.

De speciella högtiderna

Till årets högtidsstunder räknades också valborgsmässoafton, Lucia och julfesten. Valborgsmässoafton var den enda dag på året då patienterna fick dricka sprit — offentligt. Efter majbålet, körsången och vårtalet samlades

alla uppegående patienter i dagrummet. Vid ett bord satt husmor, assisterad av ett par sjuksystrar, och delade ut en halv sup konjak till var och en.

Efteråt var det väl en del som spädde på ur nån nergrävd halvliter ute i skogen. Ingen kunde ju en sådan kväll säga något om spritångorna osade ur halsen. Fast sköterskorna förundrade sig förstas över att stora karlar kunde bli så uppslupna bara efter en halv sup.

De flickor som blev uttagna i Lucia-kören var det verkligen synd om. Redan klockan fyra på morgonen fick de börja sin rundvandring. Samma visa om och omigen, sal efter sal. Men kaffet smakade bra i ottan, flickorna var granna att titta på och för många blev

INFLUENZA?

Trött?

nej

REVIGÖR

pigg!

Trötthet som beror på vitaminbrist, försvinner när Ni tar REVIGÖR.

Vid infektioner förbrukar kroppen mera C-vitamin än vanligt.

REVIGÖR
TONICUM

har hög halt
C-vitamin
bland

20 vitaminsorter (över 50 slag värdefulla näringsämnen). En matsked täcker gott kroppens normala behov av vitaminer under ett dygn. REVIGÖR är alkoholfritt. Finns receptfritt på apotek och i Er hälsokostaffär.

HANDLA NU!

FR. CARLS. BERGH BICKEMISK OCH FARMACEUTISK FABRIK

Första Maj, som dessa bilder visar, visar ju en utomordentligt fin kombination av fest, utklädsel och satir. Första maj kom också stora skaror av ortsbefolkningen upp till sanatoriet och såg på. Då hade samtidigt patientföreningen lotterier och stånd där man sålde och lottade ut terapialster och hobbytillverkningar. På en del sanatorier gav patientföreningen ut en egen tidning vid valborgsmässotid.

det ett behagligt avbrott i decemberdiset.

Julfesten i januari var den enda gång på året då patienterna fick dansa. Visserligen under överinseende av vakthavande översköterska men i alla fall — alla andra dagar under året var det strängt förbjudet att ens hålla i en flicka. Julfesten var f. ö. det enda tillfälle när läkarna bänkade sig vid samma bord som patienterna. Kokerskan passade också på att göra sitt allra bästa, och fick den kvällen många synder förlåtna.

Demonstrationer

På en del sanatorier ordnade patienterna egna Första majdemonstrationer, likaså egna revyforeställningar. Alltid fanns någon skrivare i laget, som kunde rimma ihop en nidvisa eller författa ett rivigt Första maj-tal.

Vid sådana tillfällen fick överheten veta vad de var värda. På ett sanatorium hade överläkaren en längre tid mer ägnat sig åt sjukhusets ombyggnad än om patienterna. Som en anspelning på detta fick han en stor spade i julklapp av jultomten.

En Första maj-talare agiterade för en helt ny sanatorieregering. Han krävde ommöblering, avsättning och utnämnde i samma andetag kokerskan i köket till ny ambassadör i Bortre Indien. Hennes mat var inte särskilt populär.

Att dylika tråkningar gick hem och utlöste rungande applåder är kanske onödigt att tillägga.

Julinsamlingarna enda inkomstkällan

Framåt höstkanten fick patienterna mycket att göra med årets julinsamling. Insamlingslistor trycktes upp och skickades ut till handlare, företag och föreningar ute i länet. Samtidigt infördes ett upprop i länets tidningar. Innehållet i detta upprop var av stor betydelse. Det gällde att vädja utan att gnälla, att spela på känsliga strängar utan att bli sentimental.

I början på december började listorna komma tillbaka. Varje morron samlades julkommittén. Under stor spänning sprättes breven upp, kommenterades och bokfördes. En del listor var fulltecknade, både på fram- och baksidan, andra kom blanka tillbaka, utan ett öre. Allt beroende på listmottagarens entusiasm och inställning. Att stå och reklamera för en lungsotarlista i sin butik var kanske inte alltid så nyttigt. Handlaren kunde rent av bli missänt för att ha någon lungsotare i slakten. Sådant kunde inverka menligt på affärerna i fortsättningen. Så blev listan liggande i botten på en låda tills det var dags att skicka in den.

Till de bättre inkomstkällorna räknades länets spritbolag och utminuteringsställen. I stället för listor ställde man här en insamlingsbössa på disken jämte kassaapparaten. Bössan fick stå kvar ända fram till julafton, och ju närmare helgen man kom ju flitigare skramlade det i bössan.

— "Har ja råd till de, så har jag väl också råd till de", var kanske tanke-

gången, när man stod där med jullitern i ena handen och bössan i den andra.

Några dagar före jul kunde julkommittén skönja slutresultatet av sitt arbete. Därefter fastställdes julgåvornas storlek. Utdelningen var strängt behovsprövad och följde vissa givna regler. Detta grannliga arbete åvilade patientföreningens styrelse. Glädjen att få ge skymdes ibland av tvånget att behöva säga nej.

Varje dag hade sin rytm

Om året således hade sin speciella rytm hade varje dag sin egen inrutning. För uppegående patienter indelades dagen i liggturer och promenadturer. Mellan klockan 13—15 kom dagens viktigaste pass — Tysta turen. Under dessa två timmar skulle alla ligga i sina sängar, tysta som möss. Det var förbjudet att prata, förbjudet att läsa eller lyssna på radio. Man skulle ligga på rygg, helst med händerna knäppta över magen. Inte sucka, inte hosta, inte vrida sig i onödan.

När klockan slog 13 förvandlades på en gång hela den stojande inrättningen till tystnadens boning. De enda ljud som kunde förnimmas var fåglarnas pip och vindens sus i tallkronorna.

På ett sanatorium inträffade emellertid en episod, där t. o. m. tysta turens förlåt rämnade. Ett nytt avloppsdike skulle anläggas alldeles utanför sanatoriets ligghall. Klockan 7 på morgonen satte grävarlaget igång. Snart nog stötte man på berg och borrhänskinerna började smattra. Strax efter

Sanatorievärlden hade sitt eget språk. "Klöver" som det står på ett av plakaten, det var den manliga eller kvinnliga partner man ägnade sitt största intresse.

klockan 13 ropades "Eld i berget!" Just som tystnaden ingått i sitt begynnande skede brakade första skottet av. Därefter fortsatte salvorna med jämna mellanrum.

Efter en 7—8 skott kunde en av gubbarna på ligghallen inte bärja sig längre. Med en häftig rörelse kastade han av sig filten, gick bort till barriären och ropade med hög röst:

— Kan ni inte skjuta lite tystare, era knävlingar! Vet ni inte att de ä tysta turen!

Utöver tysta turen förekom en kortare liggtur på förmiddagen och en på eftermiddagen. Många patienter utnyttjade dessa turer till att studera, läsa per korrespondens. Det lästes också mycket på sanatorierna. Både fack- och skönlitteratur. Böcker, som när lampan släcktes om kvällarna blev livligt diskuterade och kommenterade. På kvinnliga avdelningarna var det många patienter som stickade, virkade, broderade m. m. Många fina plagg tillkom under dessa turer ute på sanatorierna. Året runt låg patienterna ute på ligghallarna, sommar som vinter. Ibland kunde snön yra in och lägga sig i en liten driva ovanpå sängfilten. Frisk luft var alltså bästa botemedlet.

På ett sanatorium var det emellertid en patient, som vägrade att ligga på hallen när temperaturen sjönk ner under 15 minusgrader.

- Varför de, sa underläkaren.
- Ja ä djurvän, sa patienten.
- Djurvän?

— Ja, just de. Baggarna kan frysa ihjäl när de är så kallt.

(Baggar = baciller)

Kvällarnas skådespel

Lite vid sidan om den dagliga rutinen ingick också en mängd rackartyg. Ibland kunde de mest otroliga saker inträffa i korridorer och sjuksalar. Sedan syster sagt godnatt på kvällen kunde plötsligt en ny underläkare komma infarande på extrarond till någon nyinskriven patient. I släptåget hade doktorn en beslöjad sjuksyter med en medicinbricka i handen. Läkaren inledde omedelbart en noggrann undersökning av den nyintagne, lyssnade på honom med ett par radiolurar, lyste på honom med en ficklampa, både i halsen, öronen och lite varstans.

Att sköterskan var lite vass om hakan och hade ovanligt toppiga bröst hann den stackars nya aldrig reflektera över. Han hade fullt schå med att svara på alla närgångna frågor. Samtidigt som kamraterna på salen vred sig i sina sängar under återhållna skratkonvulsioner.

"Bädda säck" blev med tiden ett allt för enkelt trick. En infångad mus, insläppt på en kvinnlig sjuksal var då betydligt bättre. Enris i en rockärm, salt i sockerkaret, matjord i snusdosan kunde också gå an.

Egna radioutsändningar

I patienternas radioanläggning sändes ibland egna grammofonprogram. Mellan skivorna förmedlade radiomannen

hälsningar och meddelanden, oftast mellan manliga och kvinnliga patienter. Därvidlag kunde de mest drastiska nyheter komma i dagen. Censuren var här stadd på undantag, och under anonymitetens täckmantel kunde "tredje mannen" gå tämligen säker.

Ibland utbröt regelrätt krig mellan de olika avdelningarna. Som bomber användes papperspåsar fyllda med vatten. Alla som orkade var med och hjälpte till. Om det var nyttigt eller skadligt är svårt att avgöra.

— Tur att man inte har nån hälsa att va rädd om, sa en av kämparna när han genomvåt drällde in i tvättrummet efter mer vatten.

Sanatorieattityden

Efter år på sanatoriet hade patienterna mer eller mindre omedvetet kommit in i en speciell attityd. Man tog lätt på det mesta, skämtade, och skrattade åt nästan allting. Sjukdomen, döden, bårhuset och likvagnen blandades ofta in i den dagliga jargongen. Utomstående lyssnare hade säkert funnit språket makabert, för att inte säga vulgärt. För långliggaren var detta en nödvändighet, ett pansarskydd mot insikten av det egna tillståndet.

Som exempel kan vi berätta om pojken, som höll på att skrämman livet ur mor sin.

Det var första gången han låg på sanatorium. Efter cirka 14 dar kom hans mor på besök.

— Nå, hur ä de me dej nu, pojke, undrade moran.

— Äh, de ä dåligt, sa pojken. Mina lungor ä som ett maskabo.

— Asch, så du pratar, sa gumman.

— De ä dagens sanning, sa pojken. Dom har redan vatt å tatt mått på mej.

— Mått

— Jaa, så di ska veta hur lång kistan ska va!

Under de 14 dagarna hade pojken psykats från så många håll, att han inte hade nånting annat i huvet. På den korta tiden hade han hunnit bli en riktig liten hårding, och låg nu bara och väntade på att någon ännu nyare skulle läggas in, så han fick ge igen med samma mynt. När så modern kom gav han sig på henne i stället.

Mitt uppe i den värsta jargongen blev han dock hastigt avbruten. En av de äldre på salen vände sig till mamman och förklarade "att pojken bara låg och ljög". Mamman lät så småningom trösta sig, och pojken fick efteråt en sträng tillrättavisning.

— Sånt där snack hör bara sanatoriet till, sa den äldre. Till utomstående säger man någonting annat.

Det starka kamratskapet

Ingenstans har väl kamratskapen knutit så starka band som på dessa sanatorium. Ur detta påstående kan givetvis dras vissa slutsatser: För att verklig vänskap ska blomma människor emellan fordras ett yttre tryck av nöd, fattigdom och gemensam ovisshet. Allt detta fanns i rikligt mått utmätt till den tidens tbc-sjuka.

Ända fram på 40-talet var fattigdomen en realitet, som folk utanför inte ens kunde drömma om. Det fanns patienter som var totalt bortglömda, både av sina anhöriga och av sin hemkommun.

— Fan och baggarna är de enda släktingar man har kvar, va det en sotare som sa.

Efter 10—15 år på olika sanatorium var alla trådar bakåt avskurna, alla resurser förbrukade. Sjuk-kassan hade för längesen upphört. Sjukpensionen tog socialnämnden hand om. Nämnden hade visserligen rätt att dela med sig, skicka fickpengar till den sjuke, men man hade också rätt att vara sparsam med kommunens medel.

Den enda inkomst en sådan patient hade var understödet från patientföreningen. I början på 40-talet kunde detta variera från 3 till 5 kronor i månaden.

Patienten skulle själv hålla sig med kläder, tvål, tandkräm, frimärken, skrivpapper och mycket annat. Lyst-

nad efter godis, cigaretter och liknande njutningsmedel måste obönhörligen förkvävas. Varje inköp måste noga övervägas och planeras.

Ibland gick kanske hela femman åt till att betala gamla skulder. Så var det bara att sätta sig ned och invänta nästa avlöning. Tvätta sig kunde man göra utan tvål, tänderna kunde man borsta i saltvatten och brev kunde man strunta i att skriva.

Klädfrågan kunde också lösas, om man inte var alltför noga. Man kunde få ärva klädesplagg efter avlidna kamrater. Sådana arvsskiften var ingen ovanlighet. De anhöriga ville helst slippa få hem kläderna. Visserligen hade sköterskan order att låta bränna kläderna, men gammal i gården visste hon var de bättre behövdes.

Att klädesplaggen blev igenkända brydde man sig inte om. — Här kommer Johansson, sa den nye ägaren, svängande med den avlidne Johanssons ytterrock.

En patient fick på det viset ihop så mycket kläder, att han en vacker dag kunde hålla auktion. Bl. a. hade han en uppsättning på ett helt dussin slipsar. Varje morron stod han framför klädska-pet och valde i slipshörnet. Han hade namn på varje slips efter deras ursprungliga ägare.

— I dag tar jag Karlsson om halsen, kunde han säga.

Det kollektiva livet

Från samma tid lärde vi känna två sotarkompisar, som hade allt gemensamt. De hade plånbok ihop, pengar ihop, kläder ihop, ja, de påstod själva att de t. o. m. hade fruntimmer ihop.

Båda hade cirka 15 års sanatorievistelse bakom sig. Hade insjuknat i 17—18-årsåldern, var nu en bit över 30. Båda var glömda av yttervärlden. Sanatoriet var deras enda realitet, den enda tillflyktsort de kände till. Lika utfattiga, men båda lika rika på idéer och påhitt.

Framtiden hade de för längesen slutat att prata om, åren bakom var glömda, nuet var det enda som existerade.

Båda tillhörde den kategori, som var berättigade till högsta möjliga bidrag ur patientkassan. Efter en dylik avlöningsdag hade de hela åtta kronor i den gemensamma börsen.

— Nu går vi och spelar poker, sa den ene.

Sagt och gjort. Långt inne i skogen under en yvig gran låg pokerlaget och bankade lapparna i en flat stenhäll. Det var nyinkomna patienter, sådana som ännu hade kontakt med föräldrahemmet, eller sådana som blivit sjuka i militärtjänst och uppbar livränta från kronan — sanatoriets kapitalister.

Den ene grabben satte in sig i laget, den andre tittade på. När frituren var slut hade de åtta kronorna vuxit till 35. Dagen efter åkte de till stan och köpte en ny sommarrock. Givetvis hade de även den tillsammans. Varannan dag ståtade de i den — pokerrocken.

Nästa avlöningsdag gjorde de om samma manöver. Men den gången bet de i gräset. Efter 10 minuter var plånboken tom, två månadslöner all världens väg.

— Lika bra de, sa den ene. Blir bara en massa krabb när vi ska deklarerä.

De hade ett gemensamt

Otaliga episoder vore att berätta från den tidens sanatorier. En del vardagliga, andra festliga, roliga, somliga rent av otroliga.

Flertalet av dess upphovsmän är vid det här laget glömda och gömda. Ett hade de alla gemensamt — de var födda för tidigt. De flesta fick aldrig uppleva den dag, då ovisshetens spöke bringades på knä. När det efterläng-tade miraklet äntligen klappade på dörren, var deras rum tomma. Av sin egen tids medikamenter — vila, frisk luft och rackartyg — hade de tänjt ut årens mångfald. Men ända fram räckte de inte.

DÅLIG BLODCIRKULATION, ÅDERFÖRKALKNING

— cardio-artär-vasculära sjukdomar är nu vanligaste dödsorsaken i Sverige.

Läs boken **VILL NI LEVA LÄNGRE**

av dr Jacquemart — berömd av medicinska auktoriteter i Sverige och flera länder. Finns i Er hälsokostaffär.

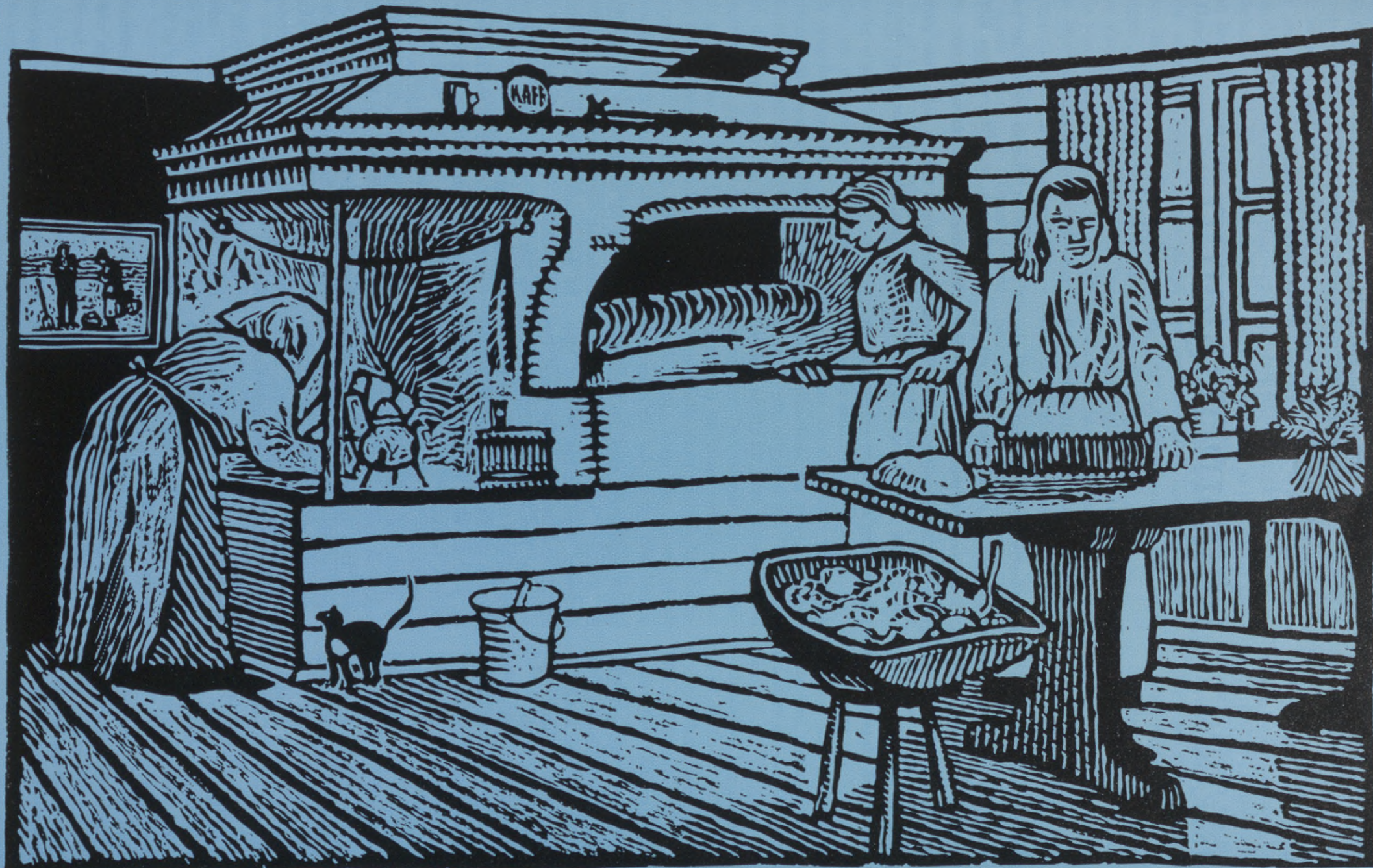
AB CARLS-BERGH BIOKEMISK OCH FARMACEUTISK FABRIK
400 51 Göteborg

CARDARTÄR-tabletter som kostkomplement, finns i Er hälsokostaffär.

AB CARLS-BERGH BIOKEMISK OCH FARMACEUTISK FABRIK
400 51 Göteborg

LINOLEUMSNITT AV GUNNAR ERKNER

Tunnbrödsbakning anno dazumal på Kvarnbacken i Grundsunda. Till höger den låga ugnen för tunnbrödsbakning. Mycket gott var att i den mjukfärska brödkakan rulla in nylagad köttfärs eller, som än idag på Mosjöns förnämliga campingplats mot ringa betalning, få sig en strömmingslur, dvs. en varm strömmingsflundra inlindad i en nybakad smörad tunnbrödsbaka.

PÄR WISTRAND

Dammbbyggaren

Herr Söderlund går förbi på stigen utanför fönstret. Det har man blivit van vid i samhället. Det är viktigt att han går förbi. Den dag han inte gör det tittar man oroligt på klockan. Sen ger man sig iväg och ser efter om han blivit sjuk. Han har blivit en del av samhället. Ändå har han inte bott där så länge. En gång var han dammbbyggare. På grund av långa avstånd från alla möjligheter till dammbbyggen än dem barnen konstruerar i bäcken deltar han gärna aktivt och med goda råd även där. Hur går det den dag då han inte längre är med i samhället, då han inser dammbbyggandets intighet och slutar med sina promenader, drömmar och funktioner?

HERR SÖDERLUND går förbi på stigen utanför fönstret. Precis som varje annan kväll rasar han sin hund. Alltid vid samma tidpunkt, såväl morgon som kväll.

Den av vanan late slipper då att titta på klockan, när herr Söderlunds överkropp svävar förbi fönstret, ordentligt klädd efter vädret. Om hunden vet man bara att den finns, möjligen kan man höra ett kort skall. Men inte så ofta, hunden är för gammal för att skälla ofta, för trött och åldersdeformerad. Ras eller kön kan inte längre urskiljas, bara det att det är en hund. "Fall" kallad, efter Vattenfall.

Herr Söderlund älskar att tala om dammbbyggnader, även de han pensionerats från. Tittar sällan in för en pratstund, men då och då, med sådana mellanrum att varken dammbbyggen eller något annat blir utpratad.

Ibland har han drömt, och det gör han roligt. Berättar över en kopp morgonkaffe den dröm som natten innan drömts. Drömmar med lagom inskärvad verklighet, hämtad fram från det han varit med om — en hel del, för att inte säga imponerande mycket — och

så allt hopklistrat med lite äkta ljug. På kvällen minns han inte längre drömmen, bara det han berättat. Möjligen falerar ljugklistret lite grand. Det reparerar han lätt, omärkligt hade det varit om inte drömmen glömts bort — med lite lån från andra, och en ordentlig, stenvan näve klister ur sin alltid beredda fantasi.

Det händer att han skapar en helt ny dröm, en som passar in på den verklighet han använt sig av på morgonen. Helt lyckad blir aldrig denna improviserade dröm av tjocka klisterlager, rolig, men inte så rolig som morgonens friskt bevarade dröm. Dock; alltid underhållande och underfundigt spjuvrig.

Har man varit med om mycket, så minns man en hel del. Bara inte dessa snabbt flyende drömmar, några timmar kan han hålla kvar några enstaka drömmar, innan dagen och ljuset fräter bort dem.

Men det gör inte så mycket, frågar man på kvällen så rör det sig mest om det som är förankrat i verklighet och kunskaper.

Så fungerar han i alla fall när han

tittar in på morgonkaffe — var fjortonde dag eller tredje vecka. Och, dessa dagar som börjat med ett sådant morgonkaffe och en sockerbit till Fall, de blir alltid lättarbetade och aktiva, kanske lyckliga.

Herr Söderlund är en god starter, en bra klocka och en tillförlitlig vägvisare. Klär man sig efter honom, så är man garderad mot väderleken. Han vet att inte komma ofta, säkerligen skulle starteffekten trubbas av då, kanske försvinna helt med tiden. Kvar vid kaffet då bara underfundig underhållning, för all del inget att förakta, men det passar inte in på herr Söderlund.

Herr Söderlunds verksamhetsfält är nuet; han visar klockslag och väderlek två gånger om dagen. Ser han någon, så hälsar han bara, lyfter på hatten och passerar.

Det är drömmarna som bestämmer kaffedrickandet. Vill man fråga något på kvällen, så får man stoppa honom, antasta honom.

Han bor i en liten pryddig stuga nere vid busshållplatsen. Köpte stugan och flyttade in för femton år sedan, ome-

delbart efter det att han pensionerats från ett kringflackande liv. Stugan är han första fasta bostad, köpt av en ingivelse och efter annons. Belägen i utkanten av en stad han aldrig sett, förrän han kom som spekulant. Han bestämde sig på en gång och tog upp plånboken med handpenningen, som han hade beräknat den.

Handpenningen räckte nästan till hela stugköpet, redan dagen därpå kom han med resten. Han hade sett skogen som började vid husknuten, den glimtvisa utsikten mot sjön. Det lilla som behövde repareras, eller ändras efter hans egna behov och önsningar, klarade han helst av själv — så att det blev som det skulle vara. Ordnade sitt hem i en främmande stad bland okända människor. Sådant var han van vid, men här tänkte han stanna.

Nu är han en del av staden, likaväl som de infödda, utan att vara gammalgaggig eller original. Han är bara sig själv, en pensionär med erfarenheter och oregelbundna vanor.

Herr Söderlund går förbi på stigen utanför fönstret. Det är viktigt att han gör det. De dagar han inte passerar fönstret tittar man oroligt på klockan och ger sig sedan iväg för att se om han är sjuk. Med onda aningar i bröst-korgen hastar man iväg längs stigen, bara för att konstatera lite hög feber eller en mild malariaeftersläng som hälsat på från något längesedan. Han klarar sig alltid, har alltid mat hemma för de där två, tre dagarna febern varar. Behöver ingen hjälp, men pratar gärna drömmar, feberdrömmar från sängen där han ligger fullt påklädd, redo att gå upp när han så behöver. Han är van och vet hur det går till.

Om han har märkt den snabba reaktionen på den uteblivna promenaden, så visar han det inte. Säger bara att det var snällt att man tittade in. Intrycket blir, att han känner sig hemma och inte ensam i sin självvalda ensamhet. Ingen extrem ensamhet; han måste veta vad han uträttat genom sina beteendemönster. Hade han varit en god arbetsledare? En fantasirik och anpassningsbar projektör? Säkert, han måste ju veta. Frågan är, om han var en naturbegåvning som aktat sig för att slumra in, hela tiden tillfört ny näring, eller om han kämpat sig fram till det.

Ja, han går förbi medan snön faller lätt med skogen som bakgrund. På långa avstånd från alla andra möjligheter till dammbyggen än dem barnen

konstruerar i bäcken, men den är frusen nu. I dessa lekar deltar han gärna aktivt och med goda råd. En vår stod hela hans gräsmatta under vatten på grund av ett alltför gediget lekbygge. Ett litet vattenhjul snurrade med våldsam fart tills det stod under vatten.

Nu spränger vi, sa han då till grabbarnas förtjusning och satte spaden rätt i konstruktionen. Han fick hämta ett spett för att få loss bråten, bände med ordentliga tag och vatten långt upp på stövlarna.

I flera dagar drog han fåror kring gräsmattan för att dika ut. Nästa damm fick säkerhetsluckor och en extrafunktion som spång. Grabbarna är äldre nu, men kommer då och då för att titta på de små hjulen som snurrar till ingen nytta. Hjälper honom med häcken och träden; han bör vara åttio år nu och ryggen inte längre så böjlig. I övrigt klarar han sig själv och nekar att åldras. Han vet hur det skall gå till och ser ut som när han kom för femton år sedan.

Det året då så mycket hände och han pensionerade sig själv, som han föredrar att uttrycka det. Tyckte att han befann sig för nära alla kriser och katastrofer. Det var när Kina befriade Tibet, som han pensionerade sig.

Tibet hade varit nästa ledighets resemål, länge hade han väntat på att få komma dit och se det han läst så mycket om. Besvärliga vägar och berg var han van vid, men alla dessa ting, tempel, skulpturer av härsket smör . . .

Tingberusad, kanske. Till en vindsklokal i Stockholm, hade han skickat de saker som representerade alla årens kringfarande. Viktigt också att han betraktade dem som skapade av människor, och att han på så sätt hade även en del av alla dessa människor på lager, när han kom hem. Ingen av alla dessa saker har någon som helst beröringspunkt med dammbyggnader, men nästan alla är intimt förknippade med enskilda människors funktioner.

Kontaktting för en inte kontaktlös, men reflekterande herr Söderlund och det han vill minnas. Något i stället för dagbok. Komihågstoppar som han låter vandra runt i huset, för att de inte skall fastna någonstans.

Mörkret ställer sig utanför fönstren, det ser faktiskt så kompakt ut när skogen ligger bakom. Fönstren speglar allt som är belyst i rummet, snön utanför får man gissa och ana sig till, några småblå störningar i spegelbilden. Då

känns det rätt trevligt att dra ned rullgardinerna och bona om. En aning varmare när utsikten har försvunint.

För övrigt är jag oartig, jag har en gäst — och sitter själv och funderar över herr Söderlund. Lite oartigt att vara så slappt förströdd i samtalen, när vi nu träffas så sällan. Men jag fick honom på hjärnan, när han gick förbi.

Jaha, då går vi.

Har ingen lust längre. Du talar som en polis. Hemlig.

Säkerligen hade jag inte sagt så — om jag varit polis, mmm, hemlig. Filmen lär vara bra. Sista kvällen här i stan.

Jag har min griniga dag i dag. I kväll. Har beslutat mig för att du är en hemlig polis. I den här jävliga kylans tjänst.

Tja, förall del, det är ju trevligt och varmt här inne. Men inte heller så kallt ute nu längre. Här inne, är det möjligen en aning tröttsamt. Så länge du envisas med att varken tänka, eller inte tänka alls.

Vilket begrundansvärt uttal. Sista ordet som slutade i ett borrhål! Givetvis efter en vacker båge, herr konstapel.

Herregud, hur länge orkar du hålla på så där?

Lika länge som faktiska skeenden inte är faktiska.

Skitsnack. Ska vi gå på bio, eller ska jag gå?

Hej då. Som varande antimateria, kan jag inte ens föreställa mig en film.

Knappast dig själv heller. Ska du inte bubbla om svart ljus, eller något annat du fått i dig — i någon populärvetenskaplig lördagsartikel? Nedtonat till ett skitnummel. Nej du, antingen gör vi nytta, eller också något trevligt.

Varför inte kombinera? Vi skottar snö så att glada vänner kan besöka oss! Känner du någon? God motion bör det i alla fall bli.

Så frånvarande som du är i dag . . . Som glada vänner kan vi nog inte betrakta oss i kväll. Vad funderar du på, var håller du hus?

Herr Söderlund. Det var han som gick förbi för en stund sedan.

Ja, vad är det med honom då? Han såg lite gammal ut.

Han har byggt dammar. Flaxat världen runt och byggt dammar.

Då har han rätt mycket att berätta?

Ja, det har han väl. Han talar gärna om dammbyggen. Sina drömmar också. Du förstår, i praktiken talar han inte om så mycket, det bara verkar så.

En sådan där förtegen mussla, som

gömmer sig bakom yviga historier, är det så du menar?

Nej, absolut inte. Det är väl mera så, att han föredrar att tala om genom sitt sätt att fungera. Och han fungerar verkligen.

Nu begriper jag inte alls. Han gick förbi?

Å, det gör ingenting. Om vi skyndar oss, så hinner vi se den där filmen.

Jaha, vill du ha det så, så gör vi det. Du får berätta en annan gång. Var bor han? Hur gammal är han.

Sno på nu, så vi hinner. Han bor i stugan nere vid vägen, vi går strax förbi den, jag ska visa. Bör vara sådär en åttio år, pensionerades för femton år sedan. Köpte stugan och flyttade hit då.

Har han inte bott här förut då?

Det var första gången han såg den här stan, köpet tog två dagar och han flyttade in bums. På hösten var det, ja, han donade med värmen och hade trädgården full med äpplen som ingick i köpet. Vem som helst fick ta, själv donade han inomhus för att bli klar till vintern.

Ja, då går vi väl. Småspringer menar jag. Så hinner vi.

Han . . .

Jaja, det får du berätta en annan gång. Reklamfilmerna intresserar mig mycket i synnerhet om vi snor på, så vi hinner se dom.

Vem som helst fick ta av äpplena, både det första året och de följande. Ett enmanshushåll kan inte, med bästa vilja i världen konsumera sådana mängder frukt. Vem som helst får plocka, och det gör dom också, utan onödigt prat, påprackande eller åthävor. Herr Söderlund fick många goda äpplesorter med i köpet. Lite spar han på vinden, till husbehov, men mest för den goda lukten. Några kilo gör han vin av, ett gulaktigt, friskt sommarhögtidsvin som plockas fram om vinterna. En väldoftande komihågstolpe som bjuds i största förbigående, medan man pratar om något annat, till exempel kylan.

Vem som helst — kanske är det där? — med en balansgång kring taktfullheten som sårar, klöser, och taktlösheten som trampar på ungefär samma sätt. Inte vara taktfull för att slippa undan, och inte vara taktlös nog att riskera ett söndertrampande. Bara se till att så mycket som möjligt fungerar, så bra som möjligt, utan att truga. Visst vet han!

Den morgonen han talade om Sydamerika, där han blev fastlåst för hela kriget. Han hade drömt om strejkerna, blodigt och brutalt nedslagna, och lyckats få med Stockholmsbussen med sina två turer om dagen. Militär och polis i kravallsarbete mot folkhopar, och så stod byprästen och läste tidtabellen för stockholmsbussarna, närsynt och svettig i hettan. Bussen kom aldrig, den bara hördes.

Du förstår, sade han, bussar och bilar kör ju jämt förbi huset, så det hörde jag väl i sömnen. Men den där dammen hann jag aldrig vara med om att få färdig. Regnet kom och arbetarna försvann i gummiplantagen österut. Det går åt mycket gummi i krig, hur mycket syntetiskt gummi som än framställs. Själv tog jag mig norrut, kom till USA vid krigsslutet. Utan att ha sett vad som hände med dammen.

Herr Söderlund inhalerade lite av kaffeångorna, sa något om det brasilianska kaffet, men visst var mitt starkt nog. Jag väntade på berättelsen som aldrig kom.

Det retar mig lite, att jag aldrig har fått veta om det blev någon damm överhuvud taget, sa han.

Kanske tog regnet med sig den början vi åstadkommit, löste upp ritningarna och tog med sig alla rester ut i floden. Militären och polisen hade ju inget där att göra längre, sedan de begravt de döda och jagat några flyende arbetare. Vem skulle ta hand om någonting? Så jag vet ingenting. Det blev väl djungel som vanligt.

Det var en sak som retade och irriterade honom en aning, den enda han har nämnt, i en skugga av grämselse. Att han inte visste om det blev någon damm. Talade aldrig mer om detta; kaffestunden blev möjligen en aning kortare än vanligt, men hindrade inte nästa, när dess tid var inne.

I generositetens namn ett stycke förbehåll dolt bakom funktionernas verkningar, beteenden och regelbundenheter. Han reste ut mycket ung och tappade snart bort sin släkt. Visste inget om dom, det var så länge sedan, så många resor tillbaka att han inte brydde sig om det.

Vindslokalen i Stockholm hade en bekant ordnat och sett till, när han dog tog en bekant till bekanten över — och så vidare.

Alla var de pensionerade, hemvända kringfarare, som skötte om försändelserna, ordnade med hyra och tull, tills så kineserna befriade Tibet och herr Söderlund pensionerade sig själv.

Så blev det hans tur att ta emot, ta hand om och ordna, men de som var kvar ute nu, de for hem regelbundet och ordnade med sina firmors hjälp.

Var han nu än var född, så bosatte han sig i en stad han varken sett eller hört talas om förut. Blev en av dem där, herr Söderlund, utan titlar. Och vad skulle han kalla sig för, när han var van vid att ta i med det mesta. Dammybyggare är ju inte precis någon titel, snarare ett begrepp för något som många gör.

Oväsentligheter, sa han. Huvudsaken är väl för fan att dammen fungerar som den skall och blir färdig inom rimlig och önskad tid. Till ett pris, som så mycket som möjligt liknar det man tänkt sig från början.

Varje gång herr Söderlund går förbi fönstret plockas det mesta in på sina rätta platser, får sina rätta proportioner, och allting verkar vara som det skall vara. Fönstertrygghet, regelbundenhetsstrygghet; men man vet inte mera för det. Vart starten skall leda, det får man vara så snäll att bestämma själv.

Det var den filmen, den fordrar en brasa.

Ja. Var du nöjd med reklamfilmerna?

Rätt gamla, skadar inte att man blir påmind om dom. Resten talar vi om en annan gång. Måste sova på det.

Vi får skotta oss ner till källaren, efter ved.

Har han aldrig varit gift?

Vem?

Söderberg.

— Nej — jag vet inte.

Inga barn?

Det är väl inte omöjligt, någonstans, någon gång. Han har aldrig talat om några barn i alla fall.

Vad är det för märkvärdigt med honom då?

Jag vet faktiskt inte, det är väl det mesta, men ändå inte det.

Inte heller har jag tänkt på födelse- dagarna. Någon dag när han gått förbi fönstret, har han fyllt 75 år, en annan gång 80 år. När? Vintertid firar han sommaren med sitt vin. Bjuder komihåg. Det är väl allt. Huvudsaken är att han fungerar, med sina dammar och allt.

Jag väntar med förfäran på den stund, då han inser dammybyggandets intighet, slutar med sina promenader, drömmar och funktioner. Det är vi inte vuxna ännu.

LINOLEUMSNITT AV GUNNAR ERKNER

Kornhässjorna, eller storhässjorna, har tillhört den ängermanländska bondekulturen sedan 1700-talet. De användes huvudsakligen att torka korn i. Nu är bara några få av dem i bruk,, medan det stora flertalet står och förfaller. Den här storhässjan är en sexrums-hässja. Översta stängen eller troan kallas vedbandet, och med hässjrotan hissades kornkärvarna upp.

Vulkanen Hekla på Island — skön att skåda, men i vild panik när den sätter den sidan till. Något som islänningarna upplevt på sistone, och det rör sej inte längre om några vidskepliga anledningar...

SVEN O. BERGKVIST Hekla i skönhet och vrede

DET FINNS knappast något så oskuldsfullt att skåda som Hekla, den isländska vulkanen, när den håller sej lugn och stilla, men det finns knappast heller något naturfenomen som kan ge illusion av själveste helvetet, när den sätter vrångsidan till och spyr eld, aska, lava och stenblock vida omkring.

Och nu har den alltså slagit till igen:

Befolkningen kring Hekla flydde i vild panik sedan vulkanen haft ett nytt utbrott. Aska och stenar stod i en kvast 15 kilometer upp i luften och regnade ner över gårdarna i vulkanens omgivning. Folk tvingades slänga vad de hade för händer och lämnade gårdarna till förstörelse under stenregnet. Glödande lava rann ner för kraterns sidor och rödglödade stenar kastades ända bort till 50 kilometer från utbrottsplatsen.

Utbrottet följdes av en rad mindre jordskalv i en milsvid räjong runt

Hekla och i dag kommer hundratals människor att evakueras från området. I Burfell där nyligen en hydroelektrisk anläggning invigdes flydde de anställda med familjer mot säkrare områden, medan anläggningen föreföll vara tillspillogiven.

Det är inte utan anledning som sköna, synbarligen oskyldiga Hekla under åtskilliga sekler betraktats som Helvets port. Den har spritt död och förintelse med våldsamt kraft, bland människor och djur, och den har ödelagt gårdar och förvandlat stora fruktbara landområden till sterila lavafält. Sammanlagt har Hekla haft 23 utbrott under historisk tid — eller 24 när man nu räknar in det aktuella. Under 1300-talet förekom det största, och då regnade så mycken giftig aska, så att om den hade hamnat över ett land som Danmark hade den täckt det helt och hållet. Det säger en del. Ändå har Hek-

la en "storebror" som visat ännu sämre humör. I slutet av 1700-talet fick Lakagígir ett raserianfall som innebar att landet miste hälften av sina kreatur, 77 % av sina hästar och hela 90 % av fåren. Den efterföljande hungersnöden var fruktansvärd och lade en femtedel av befolkningen i graven.

Men nu är det alltså Hekla som på nytt visat sitt dåliga humör. Enligt en sägen förorsakades det första utbrottet i historisk tid — det ägde rum 1104 — av att en präst "hoppat över skaklarna" och givit sej i lag med en sejdkunnig kvinna i Sachsen. Han övergav henne och återvände till Island. När hon länge väntat förgäves på hans återkomst skickade hon — fortfarande enligt traditionen — ett förgyllt skrin till honom. Han kastade det i en klyfta på Heklas högsta topp — och därmed sprutade vulkanen eld för första gången . . .

Numera nöjer man sej inte med vidskepliga förklaringar till Heklas och andra vulkaners förödande utbrott. Geologerna och vetenskapsmännen överuvudtaget talar om radioaktiva processer i stället. Om atomupp-spaltningar etc. Det är säkert en vettigare tackling på problematiken. Men man vill veta mer. Frågorna kring dessa naturfenomen är ännu inte helt lösta. Och Heklas senaste utbrott visar att det är svårt att förutse och spekulera. Egentligen räknade man inte med mordlystnad från Hekla just nu. Där- emot väntade man att vulkanen Kalla, i Heklas närhet, skulle få ett utbrott under de närmaste åren.

Men det blev alltså gamla, "pålitliga" Hekla i stället. Själv strosade jag för inte så länge sedan vid denna vulkans branter. Jag måste medge att det var lite kusligt. Allt verkade stillsammast i världen, lugnet och tystnaden var nästan skärande, men när man stod där och såg ut över den vita och synbarligen oskyldiga vulkanryggen upplevde man något dovt ödesmättat — skulle något hända? Det föreföll osannolikt, men man var ju ändå medveten om vad som hade hänt tidigare . . .

Till detta kom att den medvandran- de islänningen — som skötte hotellet i Geysir ett stycke ifrån — ganska på- tagligt hade upplevt Heklas utbrott

1947. Han kunde på bruten skandina- viska berätta om det hela:

Aningarna låg i luften sedan en tid. Det var som om det suckade och snyf- tade i jordens innandömen. Man tyck- te sej höra underjordiska samtal som växte i styrka och så småningom för- vandlades till ohyggligt buller och brak. Plötsligt blev det alldeles ljust, berättade mannen. Han gick bort till fönstret i sitt rum och såg en eldpelare stiga upp som en jättek- n- iv mot him- len. Så kom de fruktansvärda ljuden som följdes av ett regn av sten och aska. Kusligt? Mjo? Mjo! Till råga på allt började Stora Geysir — den kända varmvattenkällan som Albert Eng- ström en gång "mutade" med tvål för att få den på "humör" — att spruta på den andra sidan av huset, alldeles som om den ville solidarisera sej med vul- kanen. Eld och aska, stenregn och stän- kande, svavelosande hetvatten omgär- dade allt, ja, nog var det lite mycket på en och samma gång. Ett djävulskt skådespel som det är svårt att glömma för den som har upplevt det.

Min medvandrare klarade sej som genom ett nödrop. Det gjorde däremot inte Steintór Sigurdursson, geolog och filmare. Under otroliga omständigheter försökte han få ett grepp om händelse- förloppet. Filmen visar en skrämman- de verklighet, åtskilliga hästlängder

från det vackert turistpittoreska. Stein- tór Sigurdursson talar genom sin film — som av någon outgrundlig anledning kunde räddas — om de kringdansande, vitglöd- gade blocken, stora som hus, om den skärande elden och den rasan- de ångan, om den kringvirvlande askan och pipstenen och om den framvällan- de lavans obönhörliga framfart. I döds- föraktande närkamp mot allt detta ut- förde han sitt arbete. Men det gick som det gick: plötslig träffades han av ett lavablock och därmed fick han betala priset för denna märkliga film — den kostade hans liv.

Och nu har alltså Hekla på nytt sla- git till. Det kommer att dröja länge in- nan verkningarna kan överskådas. Men man har anledning att åter fråga sej: varför bosätter sej människor just i vulkanernas närhet? Åtskilliga gång- er har jag ställt till islänningar i faro- zonen just den frågan. Ofta har svaret varit: man vill bo där man hör hem- ma . . .

Det har hänt att myndigheterna ve- lat flytta människor som bott i omedel- bar närhet av en vulkan som uppträtt opålitligt. Men befolkningen har nekat att uppsöka andra och säkrare marker. — Här har vi bott, här bor vi, och här stannar vi. Här vill vi leva våra van- liga liv. Här vill vi så och skörda . . . Det verkar vara människan.

...i dag talar geologer och vetenskapsmän över- huvudtaget om radioakti- va processer och atom- spaltningar. När Hekla med jämna mellanrum "andas ut" med eld, aska, lava och stenblock bety- der det svår ödeläggelse.

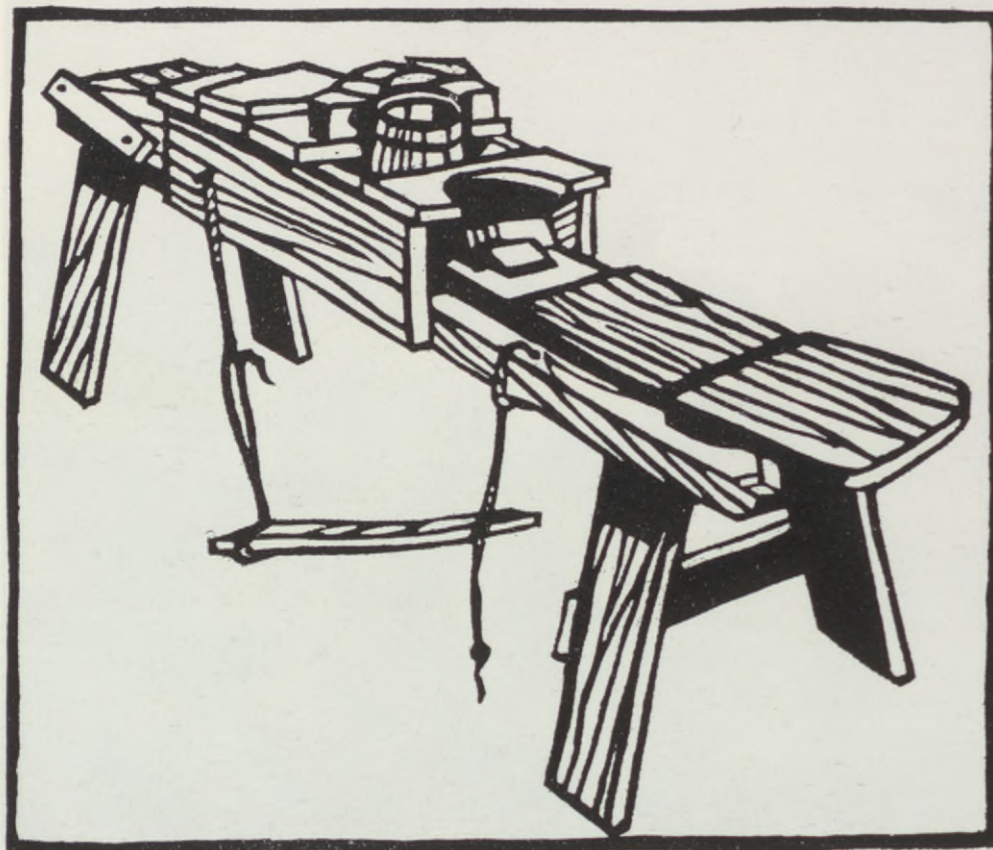

Bilder från ÅNGERMANLAND

(Ur en kommande ångermanländsk
kokbok av G. Norell och
Gunnar Erkner)

Linoljensnitt

Gunnar Erkner

Vid julslakten gick det livligt till. För att hålla grisen användes bl. a. ett s. k. "trynrä".

På Ulvöns hembygdsgård visas redskap som användes vid gamla tiders surströmmingsinläggning. Det här är ett så kallat kagg-säte för bandning av kaggen, "å banne kaggen på". Ett arbete som gick snabbt undan för de vana kaggbindarna.

Gammal och ny surströmmingsförpackning. Som exempel kan nämnas att Gösta Hannell i sin fabrik i Skellefteå producerar än 260 ton strömming. För den som vill hålla på det gamla sättet finns det hos Ulvön, Fridolf Nordqvist, ett så kallat kaggkärl med surströmming, dock måste man först ha lagt in strömmingen i pl...

Strömmingsfisket kräver sin särskilda sakkunskap om väder och vind, om strömmingens vanor och om det rätta bruket av olika redskap vid lämpliga tidpunkter. Den bästa strömmingen är lekströmming, rom och mjölkstina exemplar. Rätt inlagd surströmming ska vara mör i köttet som välhängd entrecôte, ha en frisk röd färg och en mild smak som smeker gommen.

SVEN O. BERGKVIST Försäkringstagaren

Lokaliseringspolitiken blev Enok Franssons öde. Eftersom han inte var något bra omskolningsobjekt blev han kvar i det lilla samhället i norr. Den ena flyttningssbilen efter den andra lämnade samhället. Busslinjen drogs in. Postkontoret las ner. Apoteket stängdes. Läkaren flyttade till tätorten vid kusten. Konsum stängdes, privataffären också. Till och med Folkets Hus las ner. Vad skulle de göra, de som blev kvar? Fjärdingsman som också hade stannat kvar fastän tjänsten var indragen och som inte heller ville bli omskolad kom på en lösning som inte blev så lyckad som den i förstone tycktes för de som kom på den.

DET VAR DET här med lokaliseringpolitiken som blev Enok Franssons öde. Han var inte något riktigt bra omskolningsobjekt och därför blev han kvar i Nordåkra, fast det lilla samhället egentligen skulle utplånas från kartan och sågverksarbetarna med familjer förflyttas till utvecklingsbara regioner i Stockholmstrakten och nere i Södra Sverige. Det var något med ryggen. Dessutom var han allergisk mot plast. Därför hade han stupat på alla prov och myndighetspersonernas försök att placera honom i den nya välfärden hade varit förgäves.

Den ena flyttningssbilen efter den andra lämnade Nordåkra. Busslinjen drogs in och postkontoret lades ned. Provinsialläkaren placerades i en tätort nere vid kusten och apoteket stängdes. Konsum slog igen, liksom privataffären, och Folkets Hus, missionsförbundarnas Betel och pingstvännernas Filadelfia började så smått förfalla.

— Adjö, Enok, sa folket. Vi kanske ses nån gång te i världen.

— Adjö, sa Enok

Men Enok blev ändå inte alldeles ensam kvar. Fjärdingsman stannade också kvar, fastän tjänsten var indragen. Han ville inte omskolas till konstapel och hamna i någon stad söderut. Förresten skulle han snart pensioneras. Sågverksbasen Lundgren nekade också, sturig och oresonlig som han nu var, att flytta till förmånligare distrikt, eftersom han inte fick det pris han begärde för villan av den ständigt uppvaktande stadsmäklaren — som naturligtvis hade baktanken att om några år förvandla Nordåkra till semesterort för penningstarka välfärdare från städer och industrisamhällen söderut. Han skulle sannerligen inte skära guld med täljknivar på hans bekostnad. På samma vis resonerade före detta sågverksarbetarna Andersson, Lövlund, En-

kvist, Larsson och några till. De skulle minsann inte låta lura sej och sälja kåkarna sina till vrakpriser som de andra dumbommarna.

Dessutom trodde de alla på träförädlingens betydelse. Naturligtvis måste sågverket återuppstå en vacker dag. Folk kunde inte leva utan trä — så enkelt var det!

— Det gäller bara att bida tiden, var de överens om.

Men hur skulle försörjningsfrågan ordnas medan de väntade?

Man levde dessvärre inte av luft allenast...

Det var fjärdingsman som först kom på idén. Han tog uniform och polismössa på sej för säkerhets skull, fastän han inte längre var berättigad till sådan utstyrsel, och den förste han ställde stegen till med sitt ärende var Enok Fransson.

— Du måste försäkra dej, sa han och

lade fram en massa papper på Enoks köksbord.

— Jaså . . . på det viset? sa Enok och kliade sej fundersamt på flinten.

Fjärdingsman redogjorde för de fantastiska villkoren: premierna var knappast något att tala om, men han fick ut 5.000 vid sextifem fyllda, vid dödsfall erhöll de efterlevande dubbla summan och begravningshjälp ingick också, för att nu inte nämna alla de andra förmånerna.

— Det var värst, sa Enok.

Han hade en viss respekt för fjärdingsman, även fast han visste att denne inte hade någon makt längre och att han för övrigt inte hade något otalt med honom nu för tiden. Men det var ju en del som satt i sedan förr — det olaga bössinnehavet och det där speciella bråket vid dansbanan den där gången. Men han hade ju fått sota i laga ordning för både det ena och det andra.

— Det är helt enkelt en människas plikt att försäkra sej, sa fjärdingsman och lutade sej framåt och andades Enok i ansiktet. Ska det vara en cigarr?

Enok tog emot den och fjärdingsman tände.

— Nu är det förstås så att jag är änkeman och barna är ju utflugna, försökte Enok försvara sej.

Fjärdingsman blev allvarlig, ja, rent tillrättavisande, alldeles som när han var i tjänst en lördagskväll vid dansbanan eller utanför Folkets Hus — menade nu verkligen herr Fransson att han inte unnade barnen en slant när han dog, och vem skulle nu svara för begravningskostnaderna då?

— Man måste väl ändå ha lite ansvar för sej själv och de sina, sa fjärdingsman och satte igång med att räkna sina fingrar som han alltid brukade när han blev upprörd över något. Du behöver bara skriva namnet på den där raden, sa han när han var klar med uträkningen och efter att han konstaterat att fingrarna stämde.

Enok Fransson var en snäll man och ville inget bråk. Han skrev hastigt på för att få alltsammans ur världen.

— Inbetalningarna kan ske månatligen per post — så behöver det inte bli så stora summor åt gången, sa fjärdingsman och gick.

Andersson kunde inte smälta att fjärdingsman kommit på den lysande idén att bli försäkringsagent. Han etablerade sej omedelbart i ett annat bolag.

När han besökte Enok hade han redan försäkrat Larsson på de mest enastående villkor.

— Och du ska väl inte vara sämre du heller? sa Andersson och plockade upp det ena papperet efter det andra ur den nyinköpta portföljen.

— Jag är redan försäkrad, sa Enok.

— Men du vet ju vilken skurk fjärdingsman alltid har varit, sa Andersson. Det bolag han representerar är rena skiten. Ta ett gott råd från en gammal kompis — säj upp avtalet och teckna med mej. Vi jobbare måste väl hålla ihop, för tusan!

Enok försökte stå på sej.

— Det får nog allt räcka med en, sa han.

— Du är i alla fall en idiot om du inte kompletterar med en hem- och stöldförsäkring, sa Andersson. Vem vet — till våren blir det kanske översvämning och då står du där! Och kommer det semesterfolk hit från Stockholm och Södra Sverige så lär vi inte ha en pryl kvar. Som sånt folk stjäl och betar sej! Då gäller det sannerligen att vara försäkrad.

Enok började falla undan. Faktum var ju att han hade lite sparslantar i byrålådan och skulle det nu bli översvämning eller inbrott så . . .

Till slut skrev han på.

Lövlund ville inte vara sämre än fjärdingsman och Andersson. Varför skulle inte han kunna försörja sej som försäkringsagent när de kunde?

Men nu sa Enok nej. Han berättade vilka försäkringar han redan hade och nu fick det räcka.

— Du har valt fel bolag, sa Lövlund. Mitt är det enda pålitliga. Och du måste i alla fall göra som sågverksbasen Lundgren och höja brandförsäkringen. Det är fullständigt ansvarslost att ha så lågt försäkrat som du har nu. Ingen vet när elden kommer . . . Det vimlar ju av pyromaner framme i Köpingen och vilken dag som helst är dom kanske här! Ta chansen medan den finns!

Enok hann inte mer än skriva på och Lövlund hade knappt hunnit i väg förrän Enkvist anlände som representant för det överlägsnaste bolaget i hela landet. Men då slog Enok näven i bordet och sa stopp. Enkvist var emellertid enveten och gav inte upp i första taget. Efter ett par timmar nödgades Enok kasta ut honom.

— Det här ska du nog få äta upp, din våldsverkare, sa Enkvist. Det här ska anmälas . . .

Enok såg genom fönstret när han lommade av. Men han upptäckte något annat också — som gjorde honom verkligen förskräckt! Först dök basen Lundgren upp i skogsbrynet. Och efter honom jobbarkompisen Larsson!

Enok hann emellertid låsa dörren i tid — och när han lite senare kikade fram bakom gardinen såg han de två männen stå och dividera ute på gårdsplanen. De växlade papper med varann och gav varann tillbaka papper. De försökte övertyga varann med allt högre ord och allt vidare gester. Antagligen försökte den ene försäkra den andre och tvärt om, men det verkade som om ingen av dem lyckades i sina ansträngningar. Snart vände de varann demonstrativt ryggen och efter en stund vandrade de i väg åt varsitt håll . . .

Enok klarade de första inbetalningarna med sina sparslantar. Eftersom poststationen i det bortlokaliserade Nordåkra var indragen fick han dag efter dag cykla de fem milen fram till Köpingen för att fullfölja sina förpliktelser mot de olika försäkringsbolagen. Hela sommaren gick det hyggligt och även en bit in på hösten. Men när den första snön kom gav han upp och då var förresten sparkapitalet slut.

En dag frampå vintern åkte han ner till Köpingen för att lösa ut de ogiltigförklarade försäkringsbreven.

Det var när han kom hem som kåken stod i ljusan låga. Eftersom brandkåren hade lokaliserats till annan ort fanns det inte mycket att göra och då brandförsäkringen upphört fick Enok Fransson heller inte ett öre i ersättning för vare sej hus eller ägodelar.

Länge spekulerade man om anledningen till den mystiska branden. Ingen kunde finna någon rimlig förklaring. Någon menade sej emellertid ha sett Enkvist på platsen strax innan eldsvådans uppkomst. Kanske var det bara ett fult rykte. Hur som helst så hade Enkvist slutat som försäkringsagent och avflyttat till annan ort.

Hans kåk såldes till en mäklare. Enok fick hyra den tills vidare av denne, eftersom han inte hade någon användning för den förrän planerna på ett semesterparadis i Nordåkra blev verklighet. Ännu så länge var det bara namnet som var klart. Solhöjdens Fri-luftscenter.

ULF STARK

Hur skall det gå för familjen Gustavson?

Jan Gustavson är 42 år. Nu har han blivit frikopplad från sitt arbete. Konfektionsfabriken skall lägga ned driften. Hur går det för Jan Gustavson? Hur går det med familjesammanhållningen när man plötsligt kastas om från ett produktivt liv till ett liv i väntan på att åter få börja arbeta? När verkligheten blir outhärdlig flyr Jan Gustavson till spriten. TV:n är ett annat flyktmedel men en TV skall betalas. TV-firman väntar inte på att Jan Gustavson skall få ett nytt arbete. Hur skall det gå för familjen Gustavson? Hur blir livet för den som utsatts för samhällets brist på planering och som stämplats ut av kapitalintressena?

JAN GUSTAVSON, 42 år, har frikopplats från sitt arbete vid Kycklingens konfektionsindustri i samband med förestående nedläggning av driften i Grusta. Han har arbetat på maskinsidan vid den avdelning som har hand om tillverkning av arbetskläder. Efter hand, smygande, har personalstyrkan reducerats. Det ligger nästan något symboliskt i högarna av pryddigt hopvikta blåställ, tomma på arbetare — vem skall dra på sig dem?

Jan Gustavson är gift med Anna-Greta, 39 år. Tillsammans har de två barn — Gun 14 år och Petter 9 år.

Anna-Greta har periodvis haft en del extrajobb hos Kycklingen på avdelningen för skjortor och blusar i form av sorteringsuppgifter — volanger, krås och puffärmar till snobbiga kläder till dem vars arbeten inte är hotade. Hon har också haft ströarbeten som städerska och expedit.

Grusta — vad är det för ställe?

Grusta är ett litet samhälle på några

tusen innevånare, ett antal affärer, en systembutik och en biograf. En av dessa avkrokar som nätt och jämt omfattas av SJs nåd. I dess mitt, i alla avseenden, ligger Kycklingens konfektionsindustri — saxarna klipper, nålarna syr, trådrullarna vindar upp sina garn; några maskiner spinner, andra bullrar. Kvinnorna står på rad, när någon apparat strejkar kommer en karl.

Kycklingens omsättning har varit stadig, förtroendeingivande som tyget i en blåbyxa. Man har inte oroat sig. Livet har gått sin gilla gång, oföränderligt som en maskin. I samband med att Kycklingen köpts upp av ett större företag i branschen är det beslutat om att industrin skall flyttas till nya lokaler och en avlägsen ort. De flesta arbetare kan räkna med arbete på den nya orten. Alla kan dock inte tänka sig att bryta upp.

Många tänker sig också att flytta till den närbelägna Enokstad, där det är förhållandevis gott om arbetstillfällen. Detta medför dock att man måste byta

arbete, varvid det i de flesta fall blir aktuellt med något slag av omskolning.

Låt oss nu återvända till familjen Gustavson.

Vi återfinner dem på Ågatan 19 två trappor upp i en trevånings hyreslänga. Junisolen skiner in genom köksfönstret i tvårumslägenheten, blixtrar i brännvinsflaskan där bröllopsdagstulpanen slokar. Petter har sprutat ketchup på den rutiga vaxduken. Sigurd har tagit tre snapsar till sina två falukorvsskivor. Han ser trött ut, fårorna har grävt sig in i ansiktet som i en torkad leråker. Anna-Greta har gråtit sin eftermiddagsgråt och snorat i en kasserad puffärm. Åskmolnen trycker under kökslampan, förtätas av fimparna som bränner sig själva i askfatet. Från barnrummet kvittrar de fyra kanariefåglarna Joxan, Disa, Kvitt och Dubbelt.

Jan tillhör dem som kopplats bort från arbetet i första omgången, de smygbortrationaliserade. Vartefter har detta att inte ha någonting att göra bli-

vit allt svårare, allt mer nervslitande — när människorna rosslar ihop och inte fungerar kommer ingen reparatör ilande. Då trasslar de till det ännu värre för sig. Jan är ingen särpling vad gäller detta: köerna framför systembolagets diskar växer.

Ett samhälle i förfall utmärks just av detta: att köerna i systembutikerna blir allt längre. Männerna blir snedare, kvinnorna krokigare.

Jan Gustavson har tidigare varit tämligen medelsvensk i detta avseende. En rejäl bläcka på fredagskvällen, någon gång kompletterad med en avklingningsfest på lördagen. Nu lägger ingenting längre band på honom. Jan super, men ingen frågar varför Jan super — för det första därför att det är alltför uppenbart, för det andra därför att ingen är särskilt intresserad. I Grusta har var och en all anledning att vara intresserad av sig själva. Det börjar också gå upp för arbetarna att de höga gubbarna är mer intresserad av aktieutdelning än av arbetarhänsyn.

Bröllopstulpanen slokar.

Familjelivet har kärvat. Detta man kunde göra när ingenting annat hänger över en: skura golv, tvätta fönster, sortera räkningar, piska mattor, det gör man inte heller. Gamla tidningar ligger runt om, dammkorvarna växer med ränta-på-ränta i hörnen, glasrutorna becknar igen, soppåsarna samlar ihop sig, disken samlar sig på diskbänken, tombuteljerna i skafferiet. Förfall, olycka och ångest luktar illa.

Det enda är Jans "terapiarbete": ett draperi av ölöppningsringar; metallfliken viks in och häftas vid den föregående ringen. Draperiet hänger halvfärdigt på kirschstången framför ytterdörren.

Oordning och gräl. Gammal kärlek rostar fort vid överksamhet och friställningar; gamla trätoämnen blir som nya. Dagarna uppfylls av triviala konflikter; så personaliseras de sociala och politiska motsättningarna till äktenskapsgräl. Jan skriker, Anna-Greta gråter, barnen trycker i tysthet. Vart skall man ta vägen med sin ilska och vanmakt? Samhället krymper till en lägenhet på två rum och kök.

Det är natt, men mörkret skänker ingen svalka. Anna-Greta ligger; Jan travar oroligt omkring med pyjamasen blöt av svett.

— Ingenting idag heller. Jag står

inte ut längre. Va fan ska man ta sig till? Inget jobb; nobben överallt. Det blir kanske bättre sen. När man givit upp totalt.

— Det ordnar sig nog. Kom och lägg dig nu.

— Varför då? Va fan ska jag sova för? Varför skulle jag vara utvilad i morgonbitta, kan du säga mig det? Fattar du inte vart det här leder? Fattar du inte att allt går åt helvete? Vi gör ingenting annat än grälar och gråter; skäller på varandra hela tiden. Det är så dom vill ha det, fattar du inte det? Vi förstör vårt äktenskap, men dom går fria — dom som är skuld till alltsammans. Äktenskapsgrälen går makthavarnas ärenden. Förstår du inte att allt går i kras?

Anna-Greta förstår nog. Men hur skulle hon kunna säga det.

— Det ordnar sig nog skall du se. Kom nu. I morgon blir det säkert bättre.

I morgon.

När verkligheten blir outhärdlig står endast flykten till buds. Sprit är ett flyktredskap, liksom veckotidningar. TV bjuder också på flyktillfällen.

Jan Gustavson har köpt en ny Philips tjugutretummare, på avbetalning. Han har betalat ungefär en tredjedel av köpesumman. Efter friställningen har han dock slarvat med inbetalningarna.

På TV sägs ingenting om Grusta. Men man kan se Hylands hörna på lördagskvällarna. Om man är hemma. Jan är sällan hemma om kvällarna. Han är borta och dränker bekymren ikapp med olycksbröder. Notoriskt går han in för att förvandla sig till det vrak som arbetsgivarna klassat honom som.

Petter ligger vaken och lyssnar till nattens ljud. Bussar och bilar surrar förbi på lågt motorvarv uppför Ågatsbacken. När modern tittar in låtsas han sova. Gun sover över hos en kamrat. Han lyssnar på klockan som tickar i vardagsrummet. För ett tag sedan slog den två. Tickandet låter som steg; men inte faderns steg när de går uppför trappan. Dem vet han exakt hur de låter. De är tunga och ibland snubb-lar de till, och då blir Petter rädd och tror att han skall drumla nerför trappan. Sedan fumlandet med nyckeln i låset, rasslet i draperiet, föräldrarnas röster: moderns viskande för att inte väcka Petter, faderns högljudda sludd-

rande. Men det är inte fadern som kommer, det är klockan som tickar. Petter lyssnar till klockans tickande för att inte höra moderns snörvlande i kudden.

Men det går inte. Moderns kvävda snyftningar tränger in och uppfyller hela rummet; de sätter sig som en hård klump i magen på honom. Guns säng står tom. I taket hänger buren med kanariefåglarna. De är tysta. Över buren har dragits en overall från Kycklingens. Den hänger med tomma armar och ben; hållningslöst — en hängd arbetare.

Petter står inte ut längre. Han tassar fram till moderns säng och kryper ner bredvid henne. Kudden är alldeles blöt. Modern smeker honom över håret. Han kramar henne hårt, hårt.

— Var inte ledsen, säger han. Du får inte vara ledsen. Pappa kommer nog snart. Det ordnar sig nog.

Räkningarna droppar ner genom brevlådan och samlar sig i en hög på gummimattan under. Bara krav, inga löften.

Trulings Radio & TV har bidragit med en del av högen, påminnelser om förfallna avbetalningar; slutligen hör de av sig genom inkassobyrå som slutligen hör av sig genom kronofogdemyndighet. Därmed har de nödvändiga formaliteterna avverkats och hämtningen skall verkställas.

Jan har förberett sig genom att tömma en halva brännvin, barnen genom att kivas, modern genom att gråta denna uppgivna, snyftande gråt som avlöser den första förtvivlans.

Så ringer det då på dörren, vasst skär ljudet genom tamburen.

— Goddag. Är detta herr Gustavson? Det gällde alltså hämtning av en TV som köpts på avbetalning men som inte betalats kontraktsevenligt.

Kronofogden och poliskonstapeln som hänger med som vittne travar in i vardagsrummet där TVn står, de lutar sig över den. Kronofogden muttrar för sig själv medan han synar apparaten. Fingret löper utefter en repa. Han taxerar och värderar, fyller i sina papper, rynkar sin panna. Poliskonstapeln har ställt sig vid fönstret med armarna på ryggen. Det duggar utanför och trakten ser gråtrist och blaskig ut. På gatan står den grå skåpbilen parkerad. Snart är avsyningen över, protokollet ifyllt.

Kronofogden reser sig och konstapeln lämnar sin plats vid fönstret. Kro-

nofogden mumlar någonting om att med hänsyn till apparatens skick så torde inbetald summa täcka värde-minskningen — en bild av myndigheternas välvilja. Strax är den obehagliga förrättningen över. Konstapeln kliver fram för att hjälpa till att lyfta. Under tiden har Jan påbörjat en ny flaska. Han står osäkert nu; ögonen är fränkopplade, som släckta bildrör. Han andas djupt, skruvar på kapsylen.

— Var så goda. Ta för er bara, för fan.

— Hursa?

— Jag sa bara att ni inte skulle genera er. Ta alltihop. Först jobbet, så teven. Glöm inte sängen, bordet, soffan, barnen, hela skiten. Var inte blyga. Ta hela jävelskapet.

— Om herr Gustavson inte passar sig kanske vi tar med oss herr Gustavson.

Poliskonstapeln står bredbent; en staty av grötmyndighet och överlägsenhet.

Då händer det. Jan rusar fram. I högra handen håller han den halvfulla buteljen. Polisen drar sig bakåt, men slaget är riktat mot TVn. När flaskan träffar TVns sidokant hörs ett krasande ljud. Glassplittret skvätter runt i rummet; spriten bildar en pöl på parketten. Anna-Greta håller händerna för ansiktet. Jan sparkar till apparaten så att den välter över ända och brakar i golvet. Konstapeln rusar fram för att hindra fortsatt åverkan. Han möts av ett knytnävsslag över munnen, långsamt väller blodet fram och rinner utefter mungiporna.

— Ta den bara för helvete! Varså goda och ta er skit!

Han skriker hela tiden i trappuppgången under det att han förs till den väntande bilen. Polisen knuffar honom framför sig. Han snubblar två gånger; är helt redlös.

— Jävla knektsamhälle!

Pannan bränner som eld, ett järnband av ångest och feber. Över honom hustruns ansikte som en suddig fläck. Hon stryker honom över håret som är tovtigt av svett. Ögonen känns svullna, läpparna har spruckit av torra — inte ens tungan har någon väta kvar. Rummet kränger, väggarna ändrar lutning och vinklar; en levande likkista, tänker han. En levande likkista till en död levande. Kristallkronan lyser honom i ansiktet. Magen känns ihopkramad som av en inre hand. Det luktar spya.

— Var är jag?

— Hemma. Försök att sov nu.

— Jag orkar inte längre. Jag önskar jag kunde låta bli. Tror du mig om jag säger det. Men det är som om allt man vill blir bakvänt, som om viljan kränkts bakut och allt förvandlas till sin motsats. Är det jag som luktar?

— Försök att sova nu istället.

— Så fort man förbyts till ett svin. Jag super när jag vill vara nykter. Jag är svag när jag vill vara stark. Jag förstör vårt liv när jag vill försvara det. Fan va jag stinker? Jag orkar inte med mig själv längre. Jag önskar jag kunde vara snäll mot dig, men det kan jag inte.

— Vi måste försöka, Janne.

— Ja, vi måste. Men hur ska jag kunna. Jag vet ju inte vad jag gör eller vem jag är längre. Faktum är att under blåstället är man ingen, ingenting alls. Är det inte underligt hur man hänger upp sitt liv på ett struntjobb, växer ihop med det.

— Försök att sova lite nu.

Han är ensam hemma. Anna-Greta har fått ett tillfällighetsjobb som expedit i en tobaksaffär där en bekant blivit sjuk. Den arbetslöse kan önska sig det, att andra blir sjuka — sjukare än honom själv så att han kan få deras platser.

Ensamheten är en plåga. Det finns inte någon att gråla på en gång. Solen skiner inte in genom fönstren längre, den lägger sig som en snöaktig hinna över smutsen. Han plockar fram hink, skurborste, trasa, en ask Fenom original, Svix fönsterputs, dammsugare; det nya livet måste börja i goda föresatser och renhet. Soppåsarna åker ner i sopnedkastet tills det blir stopp och ingenting mer går ner. Dammsugarmunstycket letar sig in under soffor och sängar; dammsugaren gnäller och skälver som en ledsen hund. Han kryper omkring och gnuggar korkmattorna med rotborsten: det luktar rent och friskt. Nu jävlar! Botgöraren, renlevnads mannen på knä!

Arbetet gör honom varm i kroppen. Genom det öppna fönstret bullrar livet utifrån in: dieselkompressorerna bråkar, pålkranen hamrar från kvarteret Lungan, grävskoporna — man kan se dem genom de nyputsade fönstren — vråker upp jord och sten i glupska tuggor. Det nya livet, där det gamla vräkts åt sidan — vilken delaktighet har han av det?

Delaktighet vad är det för nys? Inte blir det bättre; den nya tiden galler

inte honom. Jan faller allt längre ner i apatin. Vad arbetsförmedlingen har att erbjuda orkar han inte längre lyssna på. Han förskansar sig i sin olycka, sin utsatthet. Med ensamheten kommer självmedlidandet. Med de vanmäktiga utbrotten kommer självförebåelserna. Spriten hjälper till att hålla allt på avstånd; genom ruset tränger yttervärldens signaler förvanskade och förbytta.

Hur ska det reda upp sig för Jan Gustavson?

Delaktighet. Han vill det inte längre. Det är liktydigt med kapitulation; delaktighet med det falska, det förljugna. Samtidigt gör det ont inom honom. Han ser hur barnen lider. Han hör Anna-Gretas gråt om nätterna; ser hennes trötta ansikte då hon kommer hem om kvällarna.

Han sitter i vardagsrummet, fyller på sitt glas och dricker i små klunkar som bränner sig ner genom halsen. Väggarna flyttar sig närmare in på honom. Kristallkronan kastar sina regnbågsreflexer över tapeterna då solljuset silar genom prismorna.

Detta hem är inte mitt, tänker han. Det är en plansch över småborgerlighetens förvridna ambitioner. I taket hänger kristallkronan, gardinerna har volanger, klockan har beläggning av bladguld, soffan är av plysch, lampeterna har snidade krusiduller. Detta är inget arbetarhem utan ett dockhem för överklassens småjäntor; hur fan har vi kunnat köpa all denna smaklösa sörja. Jan retar upp sig mer och mer för varje klunk ur glaset.

Genom ruset tränger kanariefågelnas kvittrande. Det växer i medvetandet; fyller hela lägenheten; blir öronbedövande som om hela våningen var full av flaxande, jättelika kanariefåglar, en flaxande häxgryta. Han försöker värja sig men det går inte. Ljuset är också förändrat, det är alldeles violett.

När Jan reser sig får han staga sig mot bordsskivan för att inte ramla i golvet. Han vinglar in i barnens rum. Fågelsången spränger i skallen. Han sätter sig i Petters säng. Fåglarna syns som svarta klumpar i det violetta ljuset. Han får tag i luftgeväret han gett Petter i födelsedagspresent. På bordet ligger burken med blyhagel. På locket ligger en ilsken bulldog under ordet Diabolo.

Han stoppar in ett hagel i pipan, ställer sig vid tröskeln och tar sikte. När han klämmer in avtryckaren uppstår en liten tryckluftspuff. En av fåglarna piper till och faller snett, de övriga slår

förskräckt med vingarna. Han stoppar in ett nytt hagel och klämmer av. En annan fågel rycker till, flyger upp i burens tak; en röd fläck växer vid halsen. Den klamrar sig fast med klorna i gallret, men orkar inte hålla sig kvar utan faller ner mot golvet och välter vattenskålen. Fåglarna är nu alldeles vilda; de far runt och piper gällt.

Jan skjuter tills alla fåglarna ligger stilla. Golvet är fullt av gula frön som fåglarna sprätt omkring. Sigurd sjunker ihop. Plötsligt är det dödyst. Himlen är stum. Han ligger stilla på korkmattan, snyftar.

— Jag är sjuk. Gode gud vad jag mår illa.

Nu kommer fadern in i rummet. Han är nykter för en gångs skull. Ansiktet är vitt med violetta skuggor under ögonen. Gun sitter på sängkanten. I ett hörn ligger den tomma fågelburen.

Från gramfonen skraller "We're only in it for the money" med Mothers of Inventions. Bakom henne korten av Beatles, Stones, Bob Dylan och Jimmi Hendrix. Hon ser att han inte vet vad han skall säga. Hon vet vad han vill. Bli ursäktad. Ha förståelse. Men hon har inget att komma med.

— Du jag skulle vilja snacka med dig om en sak.

— Visst, snacka på bara.

— Du kunde inte vrida ner ljudet lite.

— Lite musik spelar väl ingen roll?

— Okej, som du vill. Du vet att allt har rosslat till sig, va. Ingenting är sig likt. Jag tänkte bara säga, det, att . . . Det där med fåglarna, att jag är jävligt ledsen va . . . Du vet hur det är — eller det vet du inte. Kunde du inte ställa ner lite i alla fall?

Hon bryr sig inte om det. Försöker att låta bli att lyssna på honom, lyssnar på musiken istället. Hon vill inte ha hans förklaringar.

— Skit i det då . . . Jag satt här hemma alltså, och dom där fåglarna bara kvittrade, *kvittrade*, kan du tänka dig det. Alltihop . . . jag menar, det passade bara inte in. Jag blev alldeles galen av att höra på dom. Så hände det där. Jag vet inte vad som hände med mig . . . Hur som helst är jag jävligt ledsen. Jag ska köpa nya åt dig, jag lovar . . . kan du inte stänga av den där jävla musiken?

Men hon vill inte. Istället för att vrida ner, vrider hon upp volymen.

— För helvete Gunsan, låt bli.

Han håller för öronen, skriker.

— Men förstå mig då! Förstå mig! Fattar du inte att det inte är mig du ska vara förbannad på? Fattar du inte att det är detta jävla samhälles fel?

Hon står inte ut med att se honom så; så naken, barskrapad, svag. Hon vill gå fram till honom, säga att han inte skall vara ledsen, säga att hon förstår honom. Men någonting inom henne sätter sig emot och hindrar; huden över ansiktet stramar som en mask. Hon vrider upp volymkontrollen för fullt. "We're only in it for the money". Ljudet exploderar i varje kubikcentimeter luft, studsar mot väggarna och tränger in i huvudet. Fadern störtar ut ur rummet och slår igen dörren efter sig.

Varför är det så svårt? Varför skall det vara på det här viset? Hon slänger sig ner på sängen, begraver huvudet i kudden.

Hur skall det gå för familjen Gustavson?

Till tröst kan sägas, att även olyckan har sina nyanser, även mörkret sina ljusare stunder. Det är sensommarkväll och den ljumma luften strilar in genom springan i köksfönstret. Petter har gått och lagt sig, fått chokladkaka och godnatt puss. Gun har ägnat kvällen att göra sig fin och avvikit på en fest och skall sova över hos en kamrat. Jan och Anna-Greta sitter vid köksbordet. Gardinerna är fördragna och dämpad musik kommer från den gamla batteriradion. Anna-Greta har dukat fint, lagt på grön pappersduk och vikt skepp av de apelsinfärgade servetterna. På bordet står en butelj vittvin, kyld under kallvattenkranen. Det doftar av det rostade brödet. I skålen ligger högen med räkor. I skafferiet står konjaksflaskan och väntar till kaffet. Anna-Greta har en finblus från Kycklingens. Hon har satt på läppstift och ögonskugga.

— Jävla toka att köpa upp de sista slantarna. Och vad skall vi leva av i morgon?

Han flinar och stoppar munnen full.

— I morgon får vi låta bli att äta. Nu är det bara respengarna kvar som du skall ha på måndag.

Hon sätter fyr på ljusen. Skuggorna spelar i ansiktena. I övermorgon skall han ge sig iväg. Han har antagits till en omskolningskurs i Enokstad till TV-reparatör. Därmed är socialiseringsprocessen påbörjad.

OSYNLIGT HANDIKAPP

I denna sexsidiga folder presenterar Riksförbundet för Hjärt- och Lungsjuka sin verksamhet. Det är en trycksak som i sig själv är en utmärkt produkt: stilren, fantasirikt illustrerad med vinjetter i fyrfärgstryck. Men framförallt ger den en god illustration till vad man vill föra fram; det osynliga handikappets psykologiska och fysiologiska verkningar. Det osynliga handikappet, det är den gemensamma nämnaren för alla de sjukdomsgrupper som RHL verkar för. Och RHL verkar för alla som insjuknat eller blivit handikappade i följande sjukdomar:

- lungtuberkulos
- urogenitaltuberkulos
- silikos
- sarkoidos
- kroniska bronkiter
- bronkiektasier
- lungcancer
- astma
- hjärt- och kärlsjukdomar

Även om socialförsäkringarna och de medicinska framstegen numera förhindrar att människor helt "slås ut" genom sjukdom, så kan de stora reformerna dock inte täcka alla de situationer som uppstår för en långtidssjuk. RHL behövs därför som intresseorganisation och verkar för att hjärt- och lungsjuka skall tillförsäkras en levnadsstandard som i förhållande till samhällets resurser kan betecknas som tillfredsställande. I förbundsens uppgifter ingår att hjärt- och lungsjuka beredes god sjukhus- och eftervård, effektiv medicinsk och arbetsvårdande rehabilitering, goda bostäder och i övrigt godtagbara förhållanden.

Folderen kan fås från **Riksförbundet för Hjärt- och Lungsjuka, Box 3196, 103 63 Stockholm 3**, eller genom någon av förbundets 109 lokalföreningar.

STURE WAHLSTRÖM

Från mörklåda till bildknäpperi

Fotohistoriskt i ord och bild

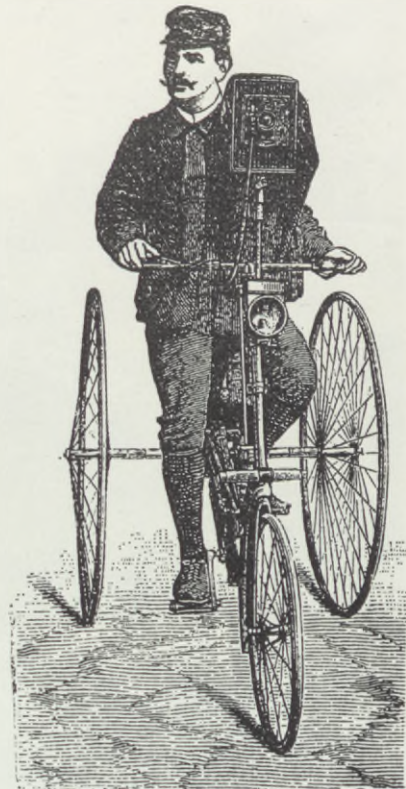
FÖR SNART tusen år sedan studerade en arabisk forskare, Ibn al Maitham, solförmörkelser genom att "avbilda" solen i ett mörkt rum. Han gjorde ett ytterst litet hål i rummets (lådans) vägg, varvid han fick en synnerligen skarp solbild på den motsatta väggen. Principen för detta "hålobjektiv" var tämligen välkänd på 1500-talet. Lionardo da Vinci beskrev "det mörka rummet", *camera obscuran*, som användes för avritning av naturen. Lionardos landsman Girolamo Cardano, kardanknutens uppfinnare, kom på idén att sätta en konvex lins i ljusinsläppet, och härigenom blev bilderna större och skarpare. Det dröjde inte heller länge innan man började använda speglar; man fick med deras hjälp rättvända bilder.

● I slutet av 1500-talet framställdes de första transportabla kamerorna i form av lådor och tält, och från mitten av 1600-talet daterar sig en viss typ av bärbara kameror, konstruerade enligt i stort sett samma princip som våra dagars spegelreflexkameror. Camera obscuran benämndes även "ritkamera", eftersom det främst var konstnärerna som använde dem för att få exakta, perspektiviskt riktiga avbildningar.

Ritkameran var flitigt i bruk till långt in på 1800-talet och förbättrades undan för undan (i viss mån används

fö ritkameror än i dag). Den kunde med endast obetydliga omändringar användas också när den gamla önskedrömmen att framställa bestående bilder direkt med ljusets hjälp äntligen gick i uppfyllelse på 1830-talet. Och namnet "kamera" har man även behållit.

● Det var den tyske anatomiprofessorn Johann Heinrich Schultze (1687—1744) som åstadkom de första "ljusbilderna". År 1725 upptäckte han av en slump att silvernitratt, som utsattes för solljus, blev svart. Denna upptäckt inspirerade sedan svensken Carl Wilhelm Scheele att experimentera med ljusets inverkan på klorsilver. Den senares resultat utnyttjades med framgång av engelsmannen Thomas Wedgewood (1771—1806). Wedgewoods far, som var porslinstillverkare, använde camera obscuran för att göra skisser till porslinsdekorationer, och när hans son började sina experiment i slutet av 1700-talet, var avsikten att på kemisk väg bevara camera obscura-bilderna. Dessa var dock för svaga för att inverka på silvernitratt. I stället gjorde Wedgewood kontaktbilder, dvs han placerade tex ett löv på ett papper täckt med en lösning av silvernitratt och åstadkom på så sätt fotografiska silhuetter. Men tyvärr kunde dessa bilder endast betraktas under några

En ambulerande snabbfotograf i mitten av 1890-talet.

minuter i skugga, beroende på att man inte kände till något sätt att fixera dem. Inte ens Wedgewoods vän, den världsberömda kemisten Humphry Davy, lyckades göra bilderna permanenta.

● Omkring 1813 började fransmannen Joseph Nicéphore Niepce studera den av tysken Senefelder uppfunna litografien, som snabbt hade vunnit utbredning i Frankrike. Niepces ursprungliga avsikt var att söka utveckla den litografiska tekniken. I första hand arbetade han därvid på att få fram lämpliga fernissor som skydd mot syrans verkningar.

Under arbetet med fernissor kom han att tänka på hur förträffligt det skulle vara om man slapp teckna originalbilden på den litografiska stenen, dvs han började fundera över möjligheten att placera den där med hjälp av ljusets inverkan. Han använde i detta syfte en camera obscura (även kallad "epidiaskop") och lyckades få utsikten från sitt arbetsrum att fastna på ett klorsilverpapper. Han försökte fixera bilden i salpetersyra, och experimentet lyckades i så mån att "fotot" kunde betraktas en kort stund i dagsljus. Hans försök att kopiera pappersnegativen misslyckades dock.

År 1822 lyckades han emellertid göra en heliografisk kopia av en gravyr

Världens första riktiga foto. Utsikt från Niepces arbetsrum. Exponeringstiden var 8 timmar i starkt solljus.

på en glasplåt, preparerad med i petroleum upplöst asfalt. Gravyren gjordes genomskinlig med en speciell oljeblandning och lades i kontakt med asfalthinnan. Efter ett par timmars kopieringsprocess blev asfalten hård under bildens ljusa partier, men mjuk under de mörka. Dessa partier kunde avlägsnas med en lösningsvätska av lavendelolja och petroleum. Niepce gjorde kopior på zink och tenn, och dessa etsades sedan och användes som klichéer.

Fyra år senare framställde Niepce det första fotografiet efter naturen. Det utfördes på en tennplåt i formatet 15 × 20 cm och troddes länge ha gått förlorat. Tack vare träget forskningsarbete av den tyske fothistorikern Helmut Gernsheim kom det till rätta 1952. Bilden visar utsikten från Niepces arbetsrum i Gras nära Chaâlön-sur-Saône och exponeringstiden var åtta timmar i starkt solljus.

Niepce försökte intressera engelsmännen för sin metod att kopiera gravyrer, men möttes tyvärr inte av någon som helst förståelse.

Vid samma tid ägnade sig en landsman till Niepce, Louis Jacques Mandé Daguerre, åt att konstruera ett "diorama", dvs ett förbättrat panorama, med vilket han kunde återge bilder i växlande belysning och med bättre perspektivisk verkan än man tidigare kunnat åstadkomma.

Han blev småningom helt besatt av tanken på hur man skulle kunna "fasthålla" bilderna. Han byggde ett laboratorium och lade ned massor av tid,

pengar och arbete på fotografiska experiment av olika slag. I januari 1826 berättade en vän till honom om en man som hette Niepce och som sysslade med samma problem. Daguerre uppsökte Niepce och inledde samarbete med honom. Daguerre upptäckte att jodsilver var ytterst ljuskänsligt, och de båda kompanjonerna satte genast i gång med omfattande experiment. Innan man hunnit fram till några mera revolutionerande resultat avled Niepce efter ett slaganfall, men Daguerre fortsatte oförtrutet experimenterandet, och på våren 1835 kom han av en slump på fenomenet med den latent bilden och hur den kunde framkallas. Han hade råkat lägga in en plåt, som exponerats, i ett skåp med kemikalier. Plåten skulle senare prepareras om. När Daguerre om några dagar öppnade skåpet fann han till sin häpnad en tydlig bild på plåten. Han exponerade då ett större antal plåtar och genom att eliminera vissa kemikalier kom han småningom fram till att det var ångan från några droppar kvicksilver som åstadkommit underverket.

Därmed var problemet löst och exponeringstiden kunde förkortas från många timmar till 20—30 minuter.

● Några år senare fann Daguerre på en metod att fixera bilderna i en lösning av koksalt och varmt vatten. Dessa bilder, daguerrotypier, blev sidvända och kunde inte kopieras. Ville man ha ett visst antal bilder, måste man alltså ta motsvarande antal original.

Franska staten inköpte Daguerres

upppfinning 1839 och "skänkte den till hela världen", som det hette. Daguerre fick en årlig pension på 6.000 francs, och även Niepces son Isidor, som var en lika duktig experimentator som sin far, tillerkändes en pension på 4.000 francs.

Sedan Daguerre anvisat principen utvecklades hans uppfinning av ett stort antal efterföljare, varav flertalet var engelsmän och tyskar. Till de mest framstående får man räkna William Henry Fox Talbot, en engelsk matematiker, som 1841 fick patent på en metod som han kallade Calotype (av grek. *kalos* = vacker). Bilden kallades även Talbot-type efter sin upphovsman.

Talbot var även föregångsman inom reproduktionstekniken och den förste som lyckades få fram halvtoner med sin fotografiska reproduktionsmetod. År 1851 gjorde han också en demon-

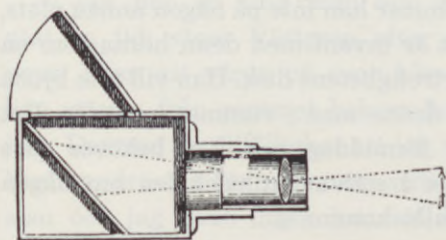
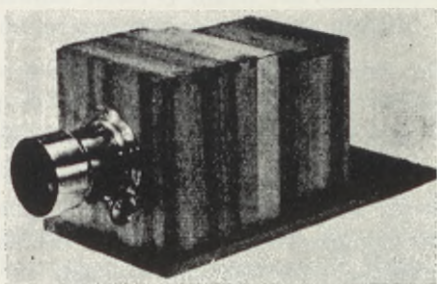
Fotografen i öknen. Serieteckning från 1901.

stration av blixtljusfotografering. Han fäste en sida av tidningen *The Times* på ett hjul, som därefter sattes i rörelse. I ett mörklagt rum gjorde han en ögonblicksexponering av tidningen med hjälp av gnistan från ett par sk laddflaskor. Bilderna blev inte särskilt bra, men man kunde i alla fall se vad de föreställde. Det skulle emellertid dröja ytterligare 34 år innan blixtljusfotograferingen kom i praktiskt bruk.

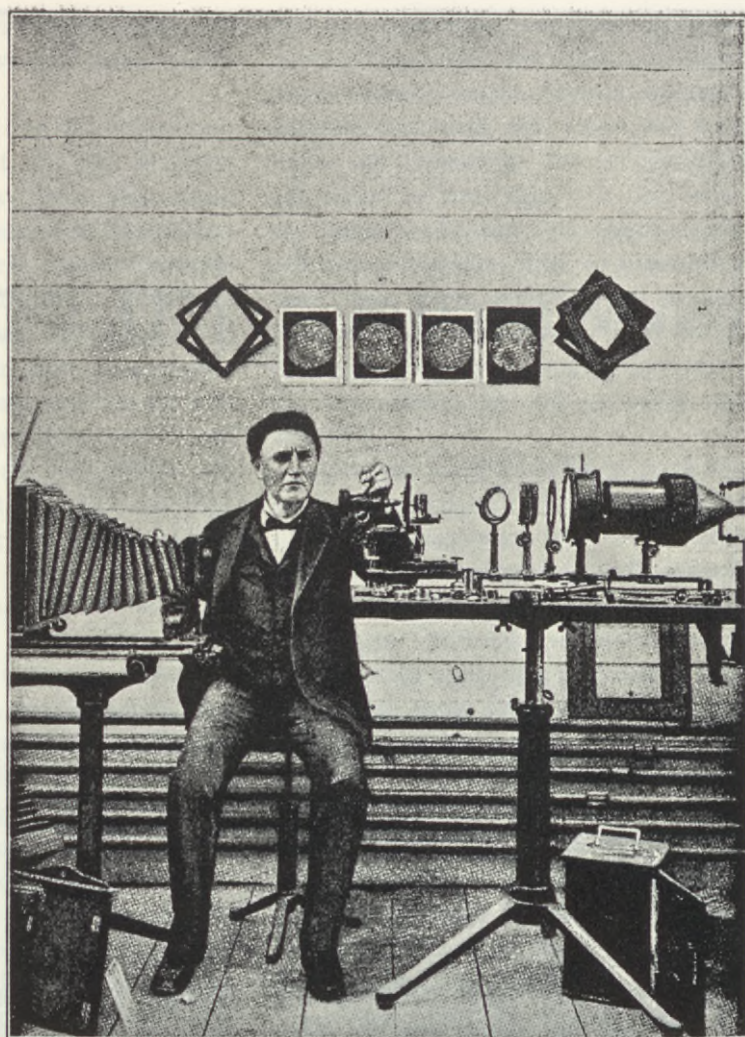
- Omsider kom helt nya framkallare i vätskeform i bruk. Man började gjuta det ljuskänsliga skiktet på papper och glas. Bl.a. gjordes försök med äggvita och kollodium, innehållande silversalter. Till sist fann man, att det bästa resultatet erhöles med ett gelatin- och silverbromidskikt.

På 1880-talet hade man kommit så långt, att hållbara fotografiska glasplåtar kunde tillverkas fabriksmässigt.

Man började även tillverka olika typer av ljuskänsligt papper, på vilka bilderna kopierades. Kamerorna för-

Överst en kamera av trä från 1842. Där- under en lådkamera i form av en bok från slutet av 1890-talet och underst en camera obscura, märkligt lik en modern kamera.

Edison sysslade bland tusen andra ting också med foto- och filmexperiment.

bättrades undan för undan och utrustades med bättre objektiv med högre ljusstyrkor och teckningsförmåga. Föregångaren till våra dagars rika flora av amatorkameror, den första rullfilmskameran, började tillverkas av George Eastman, grundaren av Kodak-koncernen, redan 1884. Den var först avsedd för pappersnegativ men från 1888 gjordes den för film med celluloidunderlag.

- Viktiga insatser inom fotografien gjordes även av Thomas A. Edison och bröderna Louis och Auguste Lumière. De senare gjorde bl.a. en värdefull uppfinning inom färgfotografien, färg-rasterplåten, som användes fram till 1930-talet. År 1935 släppte Kodak ut den första subtraktiva färgfilmen och året därpå kom det tyska bolaget Agfa med sin Agfacolor, vars princip nu ligger till grund för flertalet tillverkningar på området.

Färgfotografins stora genombrott hade kommit.

- I våra dagar kan vem som helst "knäppa" en kamerabild. Det finns ka-

meror, film och övriga tillbehör för varje tänkbart behov och ändamål. Hur många amatörbilder som tas bara i vårt land varje år, torde vara omöjligt att mera exakt räkna ut, men säkert rör det sig kring 130–140 miljoner. När George Eastman sände ut sin första rullfilmskamera lät han den åtföljas av en slogan: "Puch the button — we do the rest" (Tryck på Knappen — vi gör resten). Kameran var färdig-laddad och för att få en ny filmrulle måste man lämna in hela apparaten för omladdning. Samma metod tillämpas i något annorlunda form fortfarande — särskilt när det gäller färgfoto.

- Utvecklingen inom fotografien har varit fantastisk, men ännu återstår mycket att förvänta sig. Kameror och film med närmast sagolika egenskaper finns i dag i marknaden, men ännu bättre kommer med säkerhet att uppträffa.

Inom televisionen, filmen, rymdfarten och många andra områden görs ständigt nya rön och upptäckter, vilka kommer såväl fotograferingskonsten i stort som amatörfotografien till godo.

ERIK RANSEMAR

En bok om livet

NÄR JAG kom till Götboerg gick jag direkt upp till Västgren. Jag framförde hälsningarna från Esbjörnsson. Det blev tyst en stund i affären, eftermiddagstyst och augustivarmt. Den lille rödhåriga mannen tog plötsligt fram en anteckningsbok.

— Hur mår Karl Esbjörnsson, sa han stilla efter det han tittat i boken en stund.

— Frånsett att han är gammal och tung i kroppen så mår han bra.

— Han kommer väl aldrig hit?

— Det gör han nog inte. Han är rädd för strapatser och omställningar. Han vill ha lugnet och stillheten.

— Det vill jag också, sa Västgren, plötsligt livfullare. Så återgick han till sin försynta stil:

— Vi kanske kan gå in i kontoret. Han skrattade, lågmäلت och smått ironiskt.

Vi gick in bakom ett draperi och där fanns ett litet rum där Västgren hade några stolar och ett stort bord, ett skåp med några koppar och fat och lite köksutrustning. I ett hörn fanns en kokplatta. Västgren bjöd på kaffe.

— Tänker du ta jobb här i stan?

— Nej jag tänker vandra vidare. Jag skall ge mig uppåt landet. Jag stannar kanske här fjorton dar eller så.

Jag fick ligga i Västgrens arbetsrum och varje kväll i fjorton dagars tid läste jag mig till sömns med hjälp av

deckare. Av misstag fick jag då och då tag i en verklig roman: titlarna var då vilseledande. Men jag läste dom också. Har man börjat så är det inte så lätt att sluta. Inga halva dagsverken här inte. Jag tycker inte om att ångra mig. Kör hårt rakt fram bara, alltid ger det något i ränseln, om inte annat så det som de äldre kallar för livserfarenhet. Livserfarenhet, det är bra att ha när man blivit för glömsk att minnas dagens händelser.

Det var lugnt och rofyllt hos Västgren. Bokdammet gick det bra att somna i. Ibland dröjde jag mig kvar hos Västgren om morgnarna i hans butik för att få träffa de människor som besökte honom. De flesta var tysta och buttra och dom fick gå sin väg med sin tystnad och sin butterhet. De hade fått en bok med sig och hade kanske fått det sällskap de sökte. De flesta valde dock icke sällskap för livet utan för korta ensamma stunder. Det var därför de kom tillbaka efter några dagar igen. En del hade då några ord med sig. Deras ordförråd tycktes dock begränsat: bra — dåligt, dåligt — inget vidare.

De oväntade besökarna var bäst. De hade något med sig. De kom i ett ärende. Människor som kommer med ärenden skall man intressera sig för. Intresserar man sig inte för dem får man inte veta deras hemligheter, man kanske bara får en antydning, inget mer.

En sådan oväntad besökare var Arnold. En dag steg han in i affären, stod där tunnhårig, blek mager med ett ärendekuvert under armen. Han väntade till den kund som just då var inne hade avlägsnat sig. Sen sa han och la ned rösten i ett viskande tonläge:

— Har Västgren tid?

Västgren hade alltid tid att lyssna. Arnold lägger huvudet på sned, hans ögon som är blanka och sitter djupt i ansiktets håligheter irrar litet omkring, han är osäker på reaktionen hos Västgren, vill ha ett ord för att börja, inte enbart en gest, som han finner lätt att feltolka och som sedan kan leda till missförstånd och åratals undvikande.

Västgren känner denna tystnadskrav på ord och säger:

— Vi kan gå hit!

Han pekar bort mot det hörn där han har frimärken och där disken tillåter att man brer ut sig, det är den hörna där Västgren brukar köpa böcker och där byten sker. I hastigheten kommer han inte på någon annan plats, det är invant med denn hörna som en förtrolighetens disk. Han vill inte bjuda in denne man i rummet innanför. Det är förmiddag och han behöver vara inne i själva butikslokalen om någon skulle komma in.

— Ja, Västgren tycker väl att jag är påflugan, men jag måste tala med någon som förstår sig på litteratur. Den som arbetar med böcker, han vet or-

dens värde, har jag tänkt. Böckerna som står där i sina hyllor och i sina rader, de tiger, de säger ingenting, men jag tror att de sprider något genom sin närvaro. Se, jag tror, Västgren, att den som umgås med böcker blir lite filosof. Och där möts vi och förenas vi, Västgren.

Västgren tittar på den lille mannen med den hessa rösten. Han är van vid att ta emot små funderingar över livet och litteraturen, men han har aldrig förut blivit direkt indragen i något som verkar som en upptakt till något mer än ett förtroligt samtal. Vad kan det vara? Har han något han vill sälja, några dyrbara böcker som gått i arv och som han har svårt att göra sig av med och som han nu måste bygga upp ett försvar för att han gör sig av med dem? Men det är ingenting ovanligt. Men det händer förstås att man har för stora förväntningar på värdet av den gamla boksamlingen, ofta en serie inbundna böcker som visserligen ser olästa och fina ut men som nu ingen frågar efter, ty ingen vill läsa dem och de är inte många samlares objekt.

— Jag har en sak här.

Arnold plockar fram ett häfte ur sitt bruna kuvert. Det är ett slitet och tummat häfte, pärmarna är grå.

— Jag skulle vilja kalla det ett filosofiskt traktat, säger han. Men det verkar väl lite för anspråksfullt. Kalla det gärna filosofiska betraktelser istället.

Det är min syn på livet, på utvecklingen. Framförallt utvecklingen har jag funderat en del över.

Västgren tar det slitna häftet, ser att Arnold häftat ihop det för hand, vänder det omständigt. Vad skall jag göra med det!

— Jag hade tänkt låta trycka det men jag vill ha någon som ser över det, ser hur det kan ta sig ut i tryck. Västgren som arbetar med böcker kan säkert ge råd.

Västgren står tyst. Han kan inte gärna tillstå sin okunnighet på detta område. Det skulle säkert Arnold tolka som avoghet, bli misstänksam och sårad.

— Jag har en ung man som min gäst en tid, säger Västgren efter sin paus. Utan att vänta på svar hämtar han ut mig från rummet bakom butiken. Det var en tillfällighet att jag var hemma, det var för varmt att ströva i stan och jag hade ingen lust att åka ut till någon badplats.

Med en elegant gest tar Arnold häftet från Västgren som i sin brist på uppslag krampaktigt hållit häftet i han-

den. Arnold bläddrar några sidor, ett litet leende är på väg ur hans smala mungipor.

— Det här, säger han och håller upp sitt häfte mot ljuset, det här är läran om accepterandet av livet. Jag utgår ifrån att utvecklingen är en vågrörelse. Jag har då utgått ifrån att en vågrörelse ägt rum och fortfarande och framgent äger rum. Men utgångspunkten är nutiden och min lära kan endast bedömas från nutiden, dvs. den tid som varje läsare befinner sig i den stund han ägnar min lära sin betraktelse. Jag utgår alltså från det samhälle som idag finnes och som jag accepterar sådant det är.

Vi stod där tysta. Vi hade inte fattat något.

— Ni frågar väl vad vågrörelsen då är? Ja, vågrörelsen är det henne, dvs människans, omgivande's och hennes egen samlade kraft och rörelse och dessas följdverkningar. Vågrörelsen är alltså allt som finns, individualiteter och döda ting, tankar, idéer, människans historia, allt växandes historia och samlade erfarenhet, kort sagt, vågrörelsen är allt det som av rörelse frambringats. Produkterna av allt livs rörelse, alltså verksamhet, ingår i vågrörelsen.

— Det henne omgivande, ja, det är allt som finns, allt som är av rörelse, varje individualitet alltså.

Han gjorde en kort paus, bläddrade åter i sitt häfte.

— Människan är rörelse, är själv en värld och ett universum. Människan är liv. Hon måste acceptera det. Hon måste acceptera det. Hon måste leva varje dag. Med leva menar jag att hon har en grundsyn på livet, på sitt liv, på andras liv, på allt som finnes, på hela universum. Denna grundsyn kallar jag Strävan mot ett.

Dag för dag måste hon leva sändigt beredd att i varje situation kunna stå för sina gärningar. Allt vad hon gör, allt vad hon tänker, allt stort som smått, måste hon taga ansvar för. I vilken situation hon än kommer måste hon acceptera det val, som fört henne dit.

— Det var inte lite det, sa Västgren. Arnold log.

— Men så kommer mina paradoxer. Någoting som heter utveckling finns inte. Jag använder bara det som ett begrepp för dem som har svårt att tränga in i min begrepps värld. Utvecklingen är blott skenbar och är i bästa

fall en vågrörelse. Om man studerar livet och uppdelar det i olika områden såsom konst, musik, sociala levnadsförhållanden skall man finna vad man kallar för utveckling, dvs om man helt och hållet isolerar dem och inte noterar deras verkningar på angränsande och andra områden. Där en utveckling äger rum sker samtidigt ett undanträngande av något som finns förut. En del av det gamla uppgår givetvis i det nya. Detta är vad vi kallar utveckling.

Läran om accepterandet av livet sätter inte upp några mil för människans utveckling-vågrörelse och utvecklingen-vågrörelsen jämsides med människan. Ett mål är alltid blott en etapp. Det åligger människorna själva såsom individer att sätta upp mål och teorier och planer inom läran om accepterandet och att sedan kritiskt granska dem, försöka att uppfylla dem och att sedan, när man nått fram till slutet formulera en ny plan, en ny teori.

— Människans liv är meningslöst! Arnolds röst blev högre och Västgren ryckte till. En kund kom in och räddade honom. Jag stod kvar.

— Unge man, sa Arnold vänd till mig, ursäkta mig om jag chockerar er. Men sanningen tål man alltid att höra i ungdomen. Det är de gamla och förstockade som inget tål. Därmed intet ont om Västgren. Jo, därför att livet är meningslöst måste man acceptera det. Funnes det mening med vårt liv behövde vi inte acceptera det, ty det förutsatte att en plan fanns efter vilken människans liv utformas antingen med eller utan vår hjälp. Människan som uppfattar livet som meningslöst måste acceptera det eller också ge det mening, dvs dö.

Arnold tittade strängt på mig. Jag kände mig förhörd.

— Jag väntar mig inte att ni efter denna korta presentation ska kunna förstå vad jag frambär. Det är inte ert fel, uppfatta det inte personligt. Människorna kan aldrig komma fram till en sanning, som uppfattas på precis samma sätt. Varje människa uppfattar en idé och tillgodogör sig den på grundval av de erfarenheter hon gjort i livet, den miljö hon vuxit upp i, den skolbildning hon har etc. Därför presenterar jag endast ett skal för människorna.

Arnold viftade med sitt gråa häfte. Det var sommar och varmt.

— Jag överlämnar det till er. Tag väl vara på det. Det är ett dokument. Jag hämtar det om tre dar.

ASTRID PETTERSSON När Sverige var uland

Det finns många som påstår att Sverige är ett u-land. Vi behöver rapporter från det nedersta trappsteget och vi behöver skriva rubriker så stora att de syns upp till de maktavande. Det finns något i människan som indoktrinerats av sedvanan till att alltid tänka i gamla krokar runt det som skall anses vara viktigt eller mindre viktigt. Astrid Pettersson, som kan både de handikappades och minoriteternas liv och världar, granskar med kunskap och det engagemang som den får som levat i problemens mitt begreppen sed och osed och hur sedvänjorna styr våra värderingar och samhällsstrukturen.

DET FINNS SÅ många i vårt land som kunde tala om tider när Sverige var ett u-land. Det finns många som med all rätt påstår att vårt land har förblivit u-land (för dem som i Bibeln talas om som Herrens minsta.) Vi behöver rapport från det nedersta trappsteget. Vi behöver skriva rubrikerna så stora att de syns dittopp till dem som makten "hafva". Man kan ha ordet i sin makt, men man har ändå inte makt att få ordet in i hjärnan på dem som har makt att ändra förhållanden.

Det är något underligt med människan, hon måste kunna känna inifrån sej själv. Ibland frestas man att tro att man aldrig kan bli mer än en del av den grupp man gått ut ifrån. Ett individuellt uppror mot sed och sedvane-tänkande tar en livstid. När livstiden är slut får man inte ta del av den förändring som upprорот ville framtvunga. Man kan tala om juridisk rätt och om moralisk, men alla goda föresatser kommer till korta inför sedvanelagen. Ingen forskning har gått till grunden

med människans villkor. Det är inte skolutbildning och förmågan att inhämta det mesta, det är inte tillfälligheten att vara född besutten eller obesutten, att vara född i glesbygd eller stadsområde. Hela mänskligheten är född handikappad. Vi bor alla i u-land så länge som vi har kvar en arvsyndsteori som ställer en moder mindre betrodd utan befogenheter.

Den kristna, eller rättare, den judiska lagen var så till den infernalisiska grad benyttigande för maktens höga mansideal att man måste sätta både Abraham och Isak och Jakob bredvid den manliga Gud som dyrkades. Ingen tror på detta bokstavligt, ingen tror längre på amsagorna, ändå lever efterverkningarna. Befogenheterna lägges i manshänder ändock man vet att de viktigaste göromålen får göras av kvinnohänder. Vi får för ex aldrig lika lön för lika arbete innan vi kan sätta män och kvinnor på samma slags arbete från direktörspost ner till sämst betalda sjukvårdsbiträde. Den som skall vårda oss på ålderns dag, byta kateter

och väga urin, den personen är den sämst betalda.

Det finns något inne i människan som indoktrinerats av sedvanan till att alltid tänka i gamla krokar runt det som skall anses vara viktigt eller mindre viktigt. Det är förmer att vara präst och komma med tröst och nattvard till en svårt sjuk. Även om den sjuke på dödens kant vet att sjukbiträdet är oundgängligt och dagligen får ta emot suck och plåga, så är prästen förmer när han sval och kaftanklädd räcker sakramenten. Man ligger där på vägen mellan Jerusalem och Jeriko, den väg som vi alla vandrat. Någon frågar vem som var den mannens nästa. (Prästen gick ju förbi.) Svaret är idag exakt detsamma som det var på Jesus tid: "Den som bevisade barmhärtighet".

Vilka är det i vårt samhälle som i timmar räknat hjälper mest? Inte är det fäderna. När barnet är sjukt kan modern få stanna hemma från sitt arbete, männen kan det inte. När ett företag skall anställa någon, tvekar man

om den sökande är kvinna och mor. Man vet att barnen kan ta hennes arbetsdag.

Männen har företräde till tjänster därför att de oansvarigt underlåtit att utöva sitt föräldraskap. Mångas arbetsdag är så pressande, för man och kvinna lika pressande. Man undrar varför inte någon statsmakt kunnat komma på att ett föräldraskap, som utövas av två också måste kunna fördelas på två. Halvtidstjänst kan en del mödrar få, men ytterst få kan få halvtidstjänst på intyget att de blivit fäder.

Om vi har en Fader i himmelen, som ständigt skall se ner till sina barn borde man tycka att just denne Fader skulle utöva ett modernt faderskap och fördela uppdragen. Är inte hela vår jord u-land när vi har kvar sedvanelagar, som å ena sidan ger modern mer skyldigheter än fadern, och å andra sidan sätter henne på undantag? Är hon hemma och sköter barn och inte har yrke utanför hemmet är bilen hans, pengarna hans och semestern är också hans och ATP är naturligtvis bara för den som enligt sed från Abrahams tid stiftat lagar.

Hur kunde då denna underliga sedvana börja? Forskare över hela världen lägger sina professorstitlar i pant för att ingen religion uppstått innan ett samhälle var bildat eller en släkt organiserat sej i sidolinje och grupper. Adam och Eva och äpplet hon bjöd och den andrahandsplacering hon fått genom att hon, enligt legenden var tagen ur mannens kropp, den tror ingen på idag. Vi vet att människan existerat i femtio miljoner år och att historien om Adam och Eva bara är några tusen år, d v s just vid den tid när Israels barn kom underfund med kopparhantering. Gud Fader satte en ängel med ett "bart huggande svärd" att bevaka vägen till Edens lustgård, lärde vi i skolan. De klyftigaste eleverna undrade vem som hade hamrat fram det svärdet till ängeln och vem som skapat ängeln när det bara fanns Adam och Eva. Fortfarande lär våra barn detta i skolan. Fortfarande sitter hundrorna studenter på ena sidan stan och läser etnologi på universitet och går upp i tentamen för Jan-Öjvind Swahn (eller någon annan) och examinerar den semitiska sagan och sagans vägar över Indien och hit. Det kostar staten några miljoner att låta dessa studenter examinera sagor och följa magins utveckling och namnbyte till religion. På andra sidan stan sitter teologerna på sitt universitet och examinerar samma

semitiska saga efter helt andra professorers kompendie. De kallar samma saga för Gud Faderns heliga ord. Det kostar lika många miljoner av skattebetalarnas pengar att studera den semitiska sagan på teologiska fakultet. Professorer tvistar om kulturen stod upp i Egypten eller om den kom från Babylonien. Man tenterar på gubbar som bildat "skola!" i Tyskland och England och Paris. En lär att religion var före magi och en annan att det var tvärtom. Studenten lägger sitt livs bästa år på att läsa på fem språk vem som sagt vad. U-land på högsta nivå, där ingen vågar protestera, för då kan professorn "sätta" kraken i tentamen och så får han inte studiebidrag.

Ställ honom på "golvet" säger gruvarbetaren och verkstadsarbetaren, vi har inte råd med lyxmänniskor. Vi har tidsstudier här på golvet, här i gruvan, varför har vi inte tidsstudier på teologiska fakulteten? Det stod en TV-man upp och intervjuade framtidens familjerådgivare prästen och frågade dem vad de får för utbildning. En ärlig blivande präst sa: Vi får fyra års tillbakablickar i Bibeln och en veckas framåtblick. På den veckan lär vi *Familjerådgivning*.

Vi svalde framför våra TV-apparater och gick att protestera, men ingen tog emot vid klagomuren.

Sveriges regering har högtidligen försäkrat att ingen i vårt land får stötas av osedligt tal.

Låt oss gå att granska detta lilla ords uppkomst och innehåll. Sed är allt det som genom hävd har blivit stadfast. Genom sed kom lag och paragrafer på lertavlor först, på papper sen, när vi fick skrivkonsten för några tusen år sedan. Den som hade makt att ställa sej över någon annan, tog sej naturligtvis denna makt och skapade sej en beskyddare, en Gud som kunde hävda hans självtagna makt.

Utan att vi kände Freud eller Morres, utan att ha läst boken "Den nakna apan", har varje människa kunnat studera minsta lilla barns hävdande av sin makt. Modern studerar det dagligen, följer ändå seden och sticker skärt till flicka och blått till pojke. T. o. m. tröstaren väljes i könsfärg. Sed finns i mannens skålande för "Sonalycka" när sista skvätten på flaskan rinner ur, sed finns så indoktrinerat att vi inte ens gör klart för oss vad det är vi kallar osed. Osed måste ju vara allt som är mot sed. Ovan är motsatsen till van,

oskicklig är motsatsen till skicklig, orätt är motsatsen till rätt, men i det lilla ordet osed är lagt en underförstådd skymf. Osedligt är allt som inte är sed. Det är alltid en lukt av något fult.

Ingen professor har någonsin vågat härleda definitionen. Då skulle han ju vara osedlig! Vem myntade begreppet sed? Vem definierade ordet osed till något annat än något som *inte är sed*? Det måste ha varit en fruktansvärd makt som ordet sed och osed haft i världen. Primitiva släkter måste skapa dessa trollformler av ord för att binda gruppen samman. Professorer skriver digra verk om moderätt och primitiva folks uppfattning av gruppsammanbindningar, tusentals studenter indoktrineras att examinera varje liten detalj som kan bevisa likheter mellan primitiva stammar. Vi vill veta vårt eget urdjup, vill veta när Sverige var ett u-land. Faderns makt fanns här en gång före Ansgarius. Fadern tog det nyfödda barnet i sina armar och bestämde om det skulle leva eller sättas ut till vargarna. Den lytte sattes alltid ut, den skrikige, den klene. Nästa etapp: Gud Fader hade alla till sina barn, bara man tog dem vattenösta in i kyrkans hägn: Uttage dig ur mörkrets välde! Gå ut du orene ande. Så sent som 1944 skrev biskop Giertz en lärobok för konfirmander att det odöpta barnet skulle hamna i helvete. Reviderad några år senare till "räddas av Guds ousägliga nåd". Kvinna kyrkotogs till 1944, fick inte nattvard utan att hon först renats från orenheten i graviditeten. En vacker sed påstår de skriftlärda. Vid kyrkotagningen fick modern sitta i mansbänk i kyrkan för att visa att mannen inte längre behövde gå på "gåsabacken!" Så länge det var sed gick kvinnorna dit lydigt, tåligt. Tabun behärskade dem, straffet, det kunde bli fel på nästa barn.

Av andra orsaker kunde ett fel komma. Seden tvingade den stackars modern att känna skuld. Skuld gjorde henne svag. Man ville ha henne svag. Det är lättare att härska över den som är svag. Adam visste detta när han gick ut ur lustgården, att ensam råda över Eva. Hon hade inte samfundets, änglarnas, skydd.

Tabu om orenhet vid avlelse var oerhört intelligent tänkt av den som ville ha makt. Det finaste i samlivet, kärleken, blev synd. Civilisation blev ett begrepp för "Skötesynd" bestraffande. Ordet indoktrinering var inte uppfunnet då men det praktiserades.

Svarte Petter

När jag sökte arbete i de nordvästra delarna av staden stötte jag samman med en gammal kamrat, som redan arbetade där och var väl hemmastadd i kvarteren.

Han avrådde:

— Ta inte arbete i dessa Guds-förgättna kvarter. Du kommer att ångra dej.

Och han drog en historia som varnande exempel. Slutklämmen på hans historia var denna:

— Tänk dej, om du inte är vissa herrar till lags, då spottar de på dej. Om de inte spottar dej rakt i ansiktet så från sidan, kanske från en bilruta! Och de herrarna ha makten i de här kvarteren. Nej, tvi för de... Kan du tro det finns någon annanstans i det här landet, där man spottar på hederliga arbetare?

Jag kunde inte följa min väns avrådan att ta itu med det sökta arbetet.

Min avsikt var att i grund lära navigation. Därför en tids vistelse i staden och därför inrutade studier på kvällarna. Meningen var att klara ekonomin med lön från anställning. Och varför inte arbete på kontor om det erbjöds?

För den som har sin färdsel ställd mot havet finns ibland inget val.

Farhågorna till trots går det bra att arbeta på detta kontor. Om slentrian-känslan vill jag inte orda. Dagarna är fyllda med uppgifter. Man kommer sig inte för med att rådfråga känslan och säga: Hur trivs du egentligen med livet.

En dag säger kamrern:

Firman går framåt. En händelse i landet! Vi blir större och större, utökar och utökar. Nu måste vi ordna vårt arkiv. Ordning på firman skall det vara. Vi sätter in annons efter lämplig kraft och kontaktar arbetsförmedlingen.

Det blev många sökanden. Den som antogs var herr Pettersson. En mörkhyad man och han kom att kallas Svarte Petter. Han kunde ju också ha kallats Svarte Rudolf — vår man hade farit runt världen med fartyg. Det skulle dock visa sig att det kvinnliga könets förhållande till vår man inte var lika idealiskt som det till visans Rudolf.

Mycket kom att röra sig och hända kring herr Pettersson. Det arbetar många damer på kontoret.

Kassörskan hade på ett tidigt sta-

dium låtit förstå att Svarte Petter det var fel man. Kamrern hade sagt sitt ord:

— Herr Pettersson är en rejäl man. Kamrerns omdöme kunde inte bestridas. Svarte Petter var i alla avseenden perfekt man: goda rekommendationer, bra betyg, stadgad ekonomi, en mycket kunnig man.

Min egen känsla för Petters existens är svårtolkad. I den finns något resignerat att vilja hjälpa. Men hur skulle det gå till? Vi har ju så litet gemensamt. Han är ju alltid den perfekte mot manliga kolleger. Han är tjänsteman i alla fingerspetsar. Eller är hans attityd bara den ytliga? Känslan av medmänsklighet, kan den finnas hos honom?

Vad finns annat än yta på vårt kontor? Det gällde för någon att bryta igenom ytan. Kanske kan direktör'n göra det? Han ser väl och hör? Och det finns de som kan dra sig till minnes att det dånat från hans chefsstol som från något slags kraterutlopp.

Petters belackare är ytliga. De kan inte förklara sin antipati. En av flickorna menar att hon hört att han är religiös och det är fel. En annan trodde att Petter hade något brottsligt i det förflutna, slagits ner av polisen i Hamburg, och det är också fel. Omöjligt att gå till grund och finna sanningen varför Petter väcker olust.

Vad skrämmer hos Svarte Petter? Inte uppträder han som kapten, men kontoret får han i gungning. Kanske är han inte tillräckligt samhällstillvänd gentemot damerna? Är han en otäck karl!?

Dagarna hade gått och blivit till en anseelig mängd. En dag kom då alla dagarna utjämnades till ett enda långt minus. Det tilldelades Svarte Petter och då ställdes han ohjälpligt på minussidan för all framtid.

En dag faller olika händelser slag i slag. Avgöranden sker ibland hastigt vid våra kontor. Så hastigt att tanke och tänkande inte hinner vara med.

Efter lunchen får vi veta att telefonisten gett sig av i uppskärrat tillstånd. Hon skulle ha varit fullständigt desperat. Vad som tagit åt henne, det vet man inte. Nej, det är oförklarligt.

Se, åskan börjar mullra i olika vinklar av kontoret. Mitt i vintern är det, åskan är inte den naturliga. Och den Svarte Petter blir allt mörkare. Bli-

han som åkslag om sommar'n den slutligt svarte som med brak slår sönder alltsammans.

Och vid tiden för kaffedags hörs ett skri genomtränga luften. Kassörskan ropar:

— Det är han!

Och Han, det är Svarte Petter det. Ingen kvart är så lång som kaffe-halvtimmen. Under den rings samtal inom kontoret. Ordubyten kvinnor emellan rör sig om en sak.

Så kommer meddelandet:

— Herr Pettersson är kallad in till direktören.

Direktören och herr Pettersson talar i enrum... Ingen vet vad där sägs. Man kan gissa.

Stund av spänning, kamrern ser inte glad ut. Man kan anta att utseendet är mera tillsiktsfullt avvaktande hos andra personer.

Resultatet av direktörens samtal med herr Pettersson blir det otroliga. Det blir för alltid slut med tisset och tasslet kring Svarte Petter.

Ut från chefsrummet stegar en strålande glad man, som varit anställd inom företaget i arkivgärning. Den glade mannen går rakt fram till kassan och omtalar under bugning:

— Överenskommelse har träffats att jag idag lämnar min anställning med bibehållen lön till månadens slut.

Så är det. Punkten är nådd.

Vad som följer väcker förvåning. Herr Pettersson går till samtliga på kontoret och tar ett elegant farväl. Och ingen kan i hövlighetens namn neka till att säga adjö. Det inspirerar kamreren till att i avskedets stund säga några väl valda fraser.

Herr Pettersson kvitterar ut sin slutlön, han försvinner från kontoret. Något har hänt i företaget eller bland de här anställda. Händelsen med Svarte Petter lämnas inte utan kommentarer.

Telefonisten kommer tillbaka efter en kortare sjukskrivning. Varför hon lämnat kontoret hade sin egen historia och hörde samman med privatlivet.

Företaget har förlorat arkivets man. Om det kommer någon ny... ingen vet...

Att jag är den som får uppgiften att ordna några uppgifter för företagens arkiv tynger min arbetsbörda. Man får väl tänka som förr: Den som har sin färdsel ställd mot havet, för honom finns ibland inget val...

Resväskor

Beautyboxar

Attachéväskor

AB Värnamo Reseffektfabrik

Telefon 0370/132 75

(Leverantör till RHL-lotteriet)

**ALLT
FLER
VÄLJER**

LUXOR

TV • RADIO • BAND- och SKIVSPELARE

— Vi konsumenter och löntagare,
borde egentligen ha
ett eget försäkringsföretag...

— Det har vi redan.

Försäkringar är viktiga saker. Tala med

FOLKSAM

Har Du boproblem?

STOCKHOLMS SPARBANK
SMÅHUSUTSTÄLLNINGEN SVEAVÄGEN 13-15 · HÖTORGSCITY

Vård på konvalescenthem ger

Eftervård • Förebyggande vård • Rekreation • Vila

i avkopplande miljö i natursköna trakter

FJÄLLFARARGÅRDENS KONVALESCENTHEM

Box 46, 830 10 Undersåker (Jämtlands län)
Föreståndare, tel. Undersåker 0647/300 11
Plats för 24 gäster

FRITIDSGÅRDEN RAMNÄS

Postfack 42, 310 70 Torup
Tel.: Torup 0345/201 38 (Hallands län)
Plats för 20 gäster

SVANHOLMENS VILOHEM

Hallarydsvägen, 283 00 Osby (Malmöhus län)
Tel.: 0479/117 14. Exp.: Almbäcksgatan 2 B, Malmö C
Tel.: 040/11 57 95. Plats för 22 gäster
Korr.: Åke Lindahl, Smedjekullsgatan 16 A, 212 24 Malmö

KONVALESCENTHEMMET ÅSEN

286 02 Örkelljunga (Kristianstads län)
Husmor, tel. Klippan 0435/600 09. Plats för 20 gäster

KONVALESCENTHEMMET BJÖRKEFORS

686 00 Sunne (Värmlands län)
Husmor, tel. Sunne 0565/271 65. Plats för 30 gäster

LÅNGASJÖNS SEMESTERHEM

290 72 Asarum (Blekinge län)
Tel.: Karlshamn 0454/260 11. Vintertid 0454/115 66
Plats för 13 gäster

Hemmen förmedlar konvalescentvårds- och rekreationsvistelse för lungsjuka och f.d. lungsjuka. Även hjärtsjuka, astmasjuka m.fl. kan på läkares ordination och inrådan beredas plats.

Lungsjuka husmödrar kan även erhålla bidrag till hemhjälp under sin konvalescentvistelse. Ansökan sker genom kurator.

ANSÖKAN OM PLATS

göres direkt hos hemmet. Ansökan om bidrag till vårdavgiften sker på särskilda formulär hos Riksförbundet för hjärt- och lungsjuka, Box 3196, 103 63 Stockholm. Tel. 08/20 09 23 eller 20 09 24.

Pris 3:-

